

THE CIVILIZATIONS.

LECTURE FOR STUDENTS STUDYING THE COURSE "SOCIOLOGY".

SONYA ILIEVA

PROFESSOR DSC
AT KONSTANTIN PRESLAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN
PEDAGOGICAL FACULTY,
DEPARTMENT OF SOCIAL WORK

BULGARIA

SONYAILIEVA@GMAIL.COM

ABSTRACT: THIS LECTURE IS PRESENTED IN BULGARIAN LANGUAGE TO BE ACCESSIBLE AND EASY TO READ BY THE STUDENTS OF UNIVERSITY OF SHUMEN. IT PRESENTS THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF "CIVILIZATION" AND CONCEPTS ON THE ISSUE OF THE MOST ARDENT EXPLORERS OF HUMAN CIVILIZATION ARE CONSIDERED ARNOLD TOYNBEE, OSWALD SPENGLER AND SAMUEL HANTIGTAN. OTRAZENI ARE THE MOST COMMON CIVILIZATIONAL CONTRIBUTIONS OF THESE CIVILIZATIONS: SUMERIAN, EGYPTIAN, INDIC, CHINESE, GREEK, CARPATHIAN DANUBE, HINDU, EUROPEAN (CELTIC), PERSIAN, ROMAN, MONGOL, ARAB (ISLAMIC) MESOAMERICAN CIVILIZATION (OLMEC, TOLTEC, AZTEC, MAYAN) PERUVIAN CIVILIZATION (INCA NAZCA) , AFRICAN CIVILIZATION (ETHIOPIA, IFE, BENIN, ZULU).

KEYWORDS: SOCIETY, CIVILIZATION, CIVILIZATION TYPICAL CHARACTERISTICS.

Наименованието **цивилизация** идва от лат. ез.: *civis, civilis* – *гражданин*. Има няколко значения, свързани с човешкото общество. Пръв опит за научно обяснение на термина принадлежи на **Адам Фергюсън** – шотландски учен, който под този термин разбира стадий в развитието на човечеството, който се характеризира с: разделение на труда; наличие на класи; строеж на градове; наличие на писменост и др. Цивилизацията е сложно, комплексно общество. Но в по-широк смисъл думата може да бъде отнесена въобще към някакво общество и употребена в този смисъл, думата цивилизация е почти синоним на култура.

Характеристики на цивилизацията:

- Концентриране на населението около градове;
- Специализация на трудовата дейност;
- Наличие на произведени блага;
- Йерархичност на населението;
- Държавна организация – държава;
- Силно развита търговия – вътрешна и външна;
- Развитие на научното познание, писмеността и изкуството и др.

За най-ревностни изследователи на човешката цивилизация са смятани **Арнолд Тойнби, Освалд Шпенглер и Самюел Хънтигтън**.

Арнолд Тойнби прави своето изследването на историята в 12 тома и е завършено през 1961 г. Той различава 21 цивилизации в световната история, като една от тях е православната цивилизация. Ролята на България и българите за приноса им към световната културна съкровищница е оценен изключително високо от Тойнби. Според него България не е „пасивен реципиент“ на византийското културно „облъчване“, а „съперник на Византия“ в политическо и културно отношение. Усвояването на

византийските образци не е механичен процес, а творчески. Като втори център на православната цивилизация, България посредством християнизацията и религията на българската църква и литературната и преводаческа дейност, активно разпръсква просветата и културата сред славянските и други народи на Балканите и Източна Европа. Тойнби сочи като най-значим принос на двете книжовни школи от 14 и 15 век — Търновска книжовна школа и Ресавска книжовна школа, които транслират наследството на православната цивилизация към Москва, която се превръща по-сетне по времето на Иван Грозни в Третия Рим.

Цивилизацията според Тойнби са: Египетска, Андска, Китаична, Минойска цивилизация, Шумерска, Маянска, Юкатанска, Мексична - слети в Централноамериканска, Хетска, Сириаска, Вавилонска, Иранска, Арабска -слети в ислямска цивилизация, Далеккоизточна — основна част, Далеккоизточна — японски клон, Индична, Индуистска, Елинска (гръко-римска), Православнохристиянска-основен клон, Православнохристиянска - руски клон, Западна.

Освалд Шпенглер предлага едно ново, неевропоцентрично виждане за световната история. Смесовите единства се откриват не като епохи (античност, средновековие, ново време), които се следват, а като целокупни култури. Своето изследване Шпенглер представя за сравнителен анализ и на базата на изведената от него закономерност прави своя извод за Европейската цивилизацията. Според него Западната цивилизация е преминала към фаза на неизбежен творчески упадък. Шпенглер счита, че висшите култури културата и са осем: три извън средиземноморския ареал: Индийска, Китайска и Мексиканска; и пет в него: Египетска, Вавилонска, Антична, Арабска и Европейска; последните три той характеризира специално като аполонична, магическа и фаустовска. За всяка култура може да се посочи нейния "прасимвол", който задава едно фундаментално отношение към пространството: правия път за Египетската култура, криволичещата градинска пътека за Китайската, пещерата за магическата, обемното тяло за аполоничната и безкрайността за фаустовската.

Самюел Хънтингтън. Според неговата класификация съществуват седем или осем такива цивилизации: Западна цивилизация, Ислямска цивилизация, Индуистска цивилизация, Китайска цивилизация, Японска цивилизация, Латиноамериканска цивилизация, Будистска цивилизация, Православна цивилизация, Африканска (възможна бъдеща) цивилизация. Хънтингтън смята, че цивилизацията (но не всички) имат *държава-ядро*, която има доминираща и организираща роля по отношение на останалите страни влизаци в съответната цивилизационна общност. Този авторов подход е подложен на критика още веднага с излизането на книгата, понеже още в първата западна цивилизация САЩ са били в два световни конфликта с повечето страни в Европа през 20 век примерно (виж неограничена подводна война) и т.н. Според Хънтингтън всяка цивилизация се стреми да запази своята идентичност, а в много случаи и да разшири сферата на своето влияние. По тази причина авторът смята, че 21 век ще е епоха на междучивилизационните сблъсъци или конфликти. Хънтингтън счита още, че неговата либерална западна цивилизация постепенно губи своята лидерска позиция, а паралелно с това нараства значението на цивилизацията от Далечния Изток и т.нар. ислямска цивилизация (авторът поставя под един знаменател тук коренно различни култури включително тази в и на Голям Иран), като последната води най-агресивна антизападна политика. Сблъсъците се изострят в определени точки по „линията на разломите“ между цивилизацията (напр. Близкия Изток), в които

постоянно избухват локални военни конфликти, като "сблъсъкът е неизбежен", но предотвратим, като възможното решение е Западът да се откаже от претенциите си за универсалност, а не за комерсиалност.

Имайки предвид класификациите на посочените водещи изследователи на цивилизациите, както и различни класификации на водещи съвременни културолози, историци, политолози и социолози, **по-нататък са представени цивилизации, които доминират в посочените класификации.**

Шумерска цивилизация (Шумеро-Халдейска-Симитска)

Противно на това, което еволюционистите – привържениците на Дарвиновата теория казват, историята на човечеството е пълна с доказателства за това, че древните хора са притежавали далеч по-висши технологии и цивилизации, отколкото се е вярвало. Една от тези цивилизации е тази на шумерите. Артефактите, които са оставили зад себе си, са някои от доказателствата за натрупаното знание, притежавано от човечеството преди хиляди години.

Шумерите са народ, населяващ Южна Месопотамия, основно територията между реките Тигър и Ефрат, в южната част на съвременен Ирак. Все още няма единно мнение за произхода на шумерите. В епоса на шумерите се споменава за страна, която те считали за **прародина на цялото човечество — остров Дилмун - днешен Бахрейн.**

В Месопотамия (от гр. ез. - „Междуречие“), се развива цивилизацията на Шумерите. Те основават големи градове-държави след 3 000 г. пр.н.е. и поели властта над голям брой хора. Първите шумерски селища възникнали преди около 4 хил.г. пр.н.е. Постепенно по-големите от тях прераснали в независими градове-държави

Около 26 в. пр.н.е. *Шумер бил обединен под властта на урукския цар Гилгамеш*, от династията Ур, а следващите владетели разширили тези владения до Персийския залив. През 23 век пр.н.е. голяма част от Шумер била завладяна от акадите, които усвоявайки шумерската култура, религия, изкуство, законност, държавна структура и литература, успели да запазят цивилизацията в Месопотамия.

В своето време *шумерите отбелязали значителен напредък във всички области, от технологията до изкуството и от правото до литературата.* Те имали **добре развита търговия и силна икономика.** Бронзовите изделия, превозните средства на колела, платноходките, статуите и монументалните сгради са някои от запазилите се и до днес доказателства за техния бърз прогрес. Освен това е известно, че шумерите са *развивали множество ръчни занаяти*, които не са достигнали до днешни дни. Тъкането и боядисването на вълна, важен износен търговски артикул на градовете от Месопотамия, могат да бъдат посочени като едно от развитите второстепенни изкуства.

Първоначално шумерите правели своите постройки от тръстика, като впоследствие я заменили с неизпечени глинени тухли. В централната градска част бил разположен дворецът, *религиозният храм - зикурат* и обществените сгради. Зикуратът бил религиозен храм, по вид наподобяващ стъпаловидна пирамида. Изградени от непечени глинени тухли, на върха им се намирал храмът на бога-покровител на града и астрономическа обсерватория, тъй като шумерите почитали и небесните тела.

Шумерите също така са притежавали и **развита социална структура.** При тях било развито държавното устройство - имали съдебни заседатели, демократически органи на управление, съставени въз основа на избори, а всеки древен шумер имал защитени права. Добре е да се знае, че по това време от такова нещо в Древна Гърция и Рим не е имало и помен. *Тяхната държава е била монархия с цар-жрец*, който

управлявал с помощта на група чиновници. Това са и хората, които след жътва разпределяли реколтата сред хората и посещавали и инспектирали нивите. **Бюрокрацията** оформяла основата на шумерската административна система. Жрецът на всяка една област трябвало да поеме отговорността за хората, които живеели там, и по този начин да гарантира за това, че храната ще бъде разпределена справедливо, и то особено в големите градове. Работата, извършвана от жреците, била записвана и архивирана.

Шумерската писменост възниква през 4-тото хил.пр.н.е. и е една от най-ранните известни форми на писменост. Първоначално писмеността е пиктографска (картинна), а впоследствие е опростена в клинописна. Писмото е наречено клинописно, защото знаците му представляват чертички, всяка от които с формата на клин. Клинописът се е разпространява по цялото Междуречие и е става основната писменост на древните народи от Близкия изток.

Най-известни произведения на шумерската литература:

- „Епос за Гилгамеш“ - сборник от шумерски легенди, в който е описана история за спасяване на човечеството от всемирния потоп, много напомняща за историята за Ноевия ковчег;
- „Енума Елиш“ (Когато там горе, на небето). Съдържанието му е записано с клинопис на седем плочки, наречени „Седемте плочи на Сътворението“.

За техните **мини** и до сега се спори - защо им е било нужно толкова много злато и къде се е използвало. Шахтите им били дълбоки до 20 метра и *преди повече от 100 000 години* било добивано злато по промишлени начини.

В социалните, творчески, научни и икономически сфери шумерите, които живели приблизително 5 000 години преди наши дни, били в пълно противоречие на човешкия модел на еволюционистите, който се предполага, че се е развивал от първобитен към модерен. Великата цивилизация, построена от шумерите, не е била само изключително напреднала за своето време, но също така и значително напреднала в сравнение с множество общества днес.

Шумерите и науката

Шумерите са използвали **12-месечен календар**, чертали са карти на множество съзвездия и са проследявали движенията на планети като Меркурий, Венера и Юпитер. Точността на техните изчисления е потвърдена от открития и компютърни изчисления, извършени в наши дни. На основата на наблюденията *си шумерите смятали, че нашата Слънчева система се е състояла от дванадесет планети*, броейки Слънцето и Луната. *Тяхната 12-а планета, спомената като Нибиру в някои източници, е в действителност десетата планета, известна още като Планета X*, чието съществуване много учени неотдавна приеха и която преминава между Марс и Юпитер на всеки 3600 години. Шумерите са изучавали небесата от кули, които наричали **зикурат**. Както може ясно да се забележи от известен брой летописи, те са могли да предвиждат слънчевите и лунните затъмнения. За да документират своите астрономически открития, шумерите са изработвали схеми на доста голям брой съзвездия. Освен Слънцето и Луната те също така са изучавали и отбелязвали движенията на Меркурий, Венера, Марс, Юпитер и Сатурн. Изчисленията, които шумерите са извършвали преди 5 000 години, днес са потвърдени от снимки, изпратени на Земята от космически кораби.

Шумерите вярвали, че обитателите на Нибиру – **Анунаки**, са посетили Земята още преди 500 000 години и генетически са създали човека и повечето от нещата

описани в Библията. Те са интелигентни същества, които могат да пътуват между тяхната и нашата планета. Те са създали Homo Sapiens. Те са създали и най-древната култура на Земята, тази на Шумерите. Шумерски текстове твърдят, че главният бог Ану, който е живял на Нибиру е правил посещения на Земята, придружен от своята съпруга Анту. Предполага се, че такова посещение се е случило преди четвъртото хилядолетие преди Христа, когато боговете решили да предадат цивилизацията на човечеството. Древната легенда изобразява Нибиру като кръгъл диск с две огромни крила. Този символ крилатия диск е бил боготворен от шумери, асирийци, вавилонци, египтяни, а след това и от всички империи през хилядолетията.

Без съмнение това е в пълно противоречие с твърденията на еволюционистите за историята. Разполагаме с едно общество, което преди 5 000 години е открило информация, която ние сме получили едва неотдавна с помощта на гигантски телескопи, модерни компютри и различни видове технология.

Според Енума Елиш, според който, около 4000 години, по-рано преди модерната астрономия през 1930 г. да открие Плутон като планета от нашата система, тя вече е описана от шумерите. Това поставя въпроса по какъв начин древната раса е знаела за този факт. Едно от възможните обяснения е свързано с вярванията на шумерите, че хората не са дошли от Земята, а от Нибиру - 12 планета от нашата Слънчева система. Тя за разлика от другите планети от нашата сшстима тя има елипсовидна орбита в посока на часовниковата стрелка, а не обратно. Орбитата на Нибиру минава през нашата Слънчева система на всеки 3600 години, които се равнява на една нейна година.

Шумерите са притежавали своя собствена **бройна система**. Вместо днешната десетична бройна система те са съставили **математическа система, която се основава на числото 60 (шестдесетична бройна система)**. Тяхната система все още заема значително място в наши дни, като например това, че един час има 60 минути, една минута 60 секунди и една окръжност 360 градуса. Поради тази причина шумерите, с чиито математически познания са създадени първата геометрична и алгебрична формула, се смятат за **основатели на съвременната математика**.

Шумерският календар, със своята година, състояща се от 12 месеца, също така бил използван и от древните египтяни, гърци и някои семитски общества. Според този календар една година се състояла от два сезона – лято и зима.

Египетска цивилизация

Счита се, че **Египет – Кемет (Черната земя)** е населяван от хора от преди повече от 250 000 – 280 000 години. *Развитието на египетската цивилизация се свързва с р. Нил и иригационните (напоителните) съоръжения*, като с увеличаването на площта на култивираните терени постепенно нараствало и гъстотата на населението в Нилската долина. Достигнатата висока степен на развитие на земеделско - скотовъдната икономика създавала предпоставки за ранното възникване на цивилизацията в Египет. През IV хил. пр. н. е. около първоначалните центрове на иригационни системи се формирали около неголеми държавици - **номи**, равномерно разпределени в *Долен Египет* и *Горен Египет*. Постепенно те се превърнали в две големи царства, които започнали борба за надмощие помежду си. Около 3100 г. пр. н. е. царят на Горен Египет – **първият фараон Менес** обединява двете части и **поставя началото на единна древноегипетска държава**. С името на Менес започва и дългият списък с имена на египетски фараони, състоящ се от **30 династии**. Политическото обединение

на Египет позволило да се изгради и поддържа единна иригационна система в цялата страна, а това довело до увеличаване на площите на обработваемите земи, увеличаване на селско стопанското производство било, а оттам – на икономически, политически и културен подем.

Сред 30 династии на Египет, по-впечатляващи са имената и делата на следните фараони:

- **Хатшесуп** – първата жена-фараон, с чието царуване започнали 500 мирни години и утвърдила Тива за столица на Египет;
- **Тутмос III** - най-войнственият фараон, но той разгръща грандиозна грандиозна **Аменхотеп III** (нарекъл себе си Ехнатон) - провежда религиозна реформа, с която наложил култа към ново върховно божество - слънчевият бог Аетон и заедно с жена си **Нефертити**, напуска Тива и строи нова столица - Ахетатон.
- **Тутанкамон**- наследник на Ехнатон, връща се в старата столица Тива и възстановява старото положение с многобожието;
- **Клеопатра** – последен фараон от династията на Птоломеите, въвлича Египет в политическите борби в Древния Рим.

Важни исторически факти от историята на Египет:

- през VII в. пр. н. е. той попада под властта на Асирия;
- през VI в. пр. н.е. е присъединен към Персийската империя и става персийска провинция (сатрапия);
- през IV в. пр.н.е. в Египет навлиза армията на Александър Македонски и страната става част от неговата държава. След разделянето на империята му между диадохите, Древният Египет се пада на пълководеца Птоломей Лаг — основател на гръко-македонската династия на Птоломеите Лагиди (305-30 г. пр.н.е.). Столица става град Александрия. При Птоломеите Древният Египет става главна житница за елинистичния свят. През този период египетският флот господствал в Средиземно море. Египет става важна провинция на Рим.

От посочената историческа информация за развитието на египетската цивилизация, се налагат следните важни изводи:

Цялата икономика на древен Египет била зависима от иригационните съоръжения и въпреки че тяхното изграждане и поддържане изисквало огромен разход на труд, щедрата нилска земя се отплащала пребогато с даровете на своето плодородие. С увеличаването на площта на култивираните терени около многобройните локални иригационни системи постепенно нараствала и гъстотата на населението в Нилската долина. Достигнатата висока степен на развитие на земеделско - скотовъдната икономика създавала предпоставки за ранното възникване на цивилизацията в Египет.

Египет се развива като **централизирана, деспотична и бюрократична монархия**. Това е обусловено от природните условия и особености на египетската икономика — създаването и поддържането на единна иригационна система, която обхващала цялата Нилска долина, изисквало пределна централизация на властта и управлението. Но населението било принуждавано да работи безплатно за големите, престижни строежи на фараоните - царските дворци и гробници, храмовите комплекси, както и по строежите и поддръжката на иригационните съоръжения. От друга страна фараоните дарявали на отделни привилегирани групи население (жреците, служителите и работниците в храмовите стопанства) правото да не бъдат привлечени

на царска работа. **Фараонът** бил почитан като жив бог, син на Ра, а правата му над цялата страна и нейното население - абсолютни и неоспорими.

Членовете на царското семейство, приближените на фараона, сановниците и военачалниците били дарявани със земя. Поземлени владения били дарявани и на храмовете на египетските богове. Извън частните и храмовите имения земята била царско стопанство- основен източник на доходи за държавата.

Значително било **развитието на занаятите** - каменоделство, металургия и металообработване, дърводелство, тъкачество и много други. В тази епоха била окончателно усвоена и въведена в масовата практика технологията на бронза; замяната на каменните и медните оръдия на труда с по- твърди и качествени оръдия от бронз подтикнало общото развитие на производителните сили. Усвоено било и производството на стъкло. **Голяма развитие получила и търговията** както вътре в страната, така и далече извън нейните предели. Египет търгувала с Нубия, Либия, Синай, Крит, Източното Средиземноморие (Финикия, Палестина, Сирия), Месопотамия и Пунт (Екваториална Африка).

След Старото царство *всички египтяни се оправелят като Шем су Хор* - като част от тялото на царя си тоест на бога си. Емблемите на нилската цивилизация са пирамидите, храмовете, гробниците и особената им религия.

Много често в документите от това време се споменават **робите**. Те се третират като част от имуществото, могат да се купуват и продават и могат да се разделят на:

- **баку** - роби-военнопленници;
- **хему нисут** - "царски роби", работещи в царското стопанство, в големите храмови комплекси и в именията на различни частни лица; те не можели да бъдат купувани и продавани; имали свое лично стопанство, дом, семейство и известни права; били трайно обвързани с упражняването на определена професия - земеделци, скотовъдци, градинари, рибари, слуги, готвачи, певци, музиканти и т.н.

Други представители на масовото египетско общество са:

- **неджес** - "нищожни", "малки" свободни и независими от царското стопанство хора - дребни земеделци, скотовъдци, рибари, занаятчий, търговци и др.
- **силни неджеси** - от масата на свободните производители постепенно започнала да се издига една забогатяла върхушка от хора с незнатен произход; за да им се противопоставят, фараоните им давали висши постове в административният апарат- по този начин тази нова привилегирована прослойка стават лично задължени на фараона и са готови да подкрепят властта му.

Въпреки нарастналото количество на робите в египетското стопанство, главно поробени по време на военните походи, основни производители на материални блага си оставали милионите безправни местни селяни и занаятчий, чието положение не претърпяло промени през вековете.

Египет се превърнал в **моцна военна държава**, благодарение на огромната си армия с бойни колесници и многобройни отряди, благодарение на могъщият си флот.

Египтяните са били едни от първите основани цивилизации, които **проектирали и систематизирали елементи в изкуството и архитектурата**. Стенните рисунки, направени в услуга на фараоните, следвали строго последователен код от визуални правила и значения. Египетската цивилизация е известна с колосалните си пирамиди и величествените гробници. Добре познати примери са Пирамидата на Джосер, Сфинксът и Храма на Абу Симбел.

Древноегипетските пирамиди. Като *домове на мъртвите* те увековечават живота и сочат небето. Те са *стълба към небето* и стилизирана *планина*. Пирамидите на тримата фараони от IV династия Кхуфу, Кафре и Менкаура (2900–2700 г. пр. Хр) са връх в това отношение, те са най-грандиозните архитектурни постижения изобщо и най-високи до построяването на Айфеловата кула. Жреците са запазили в тайна технологията им, както и много други египетски технологии. Твърдението, че пирамидите са гробниците на фараоните, смятащи себе си за богове и искащи да се прославят с тези си гробници се заражда от времето на Наполеоновите войни. Бонапарт води със себе си немалко учени, които да изследват богатото минало на Египет. Тези учени обаче са възпитаници на Просвещението, но пропускат множество факти, което води до неточност на техните изводи. За предназначението на пирамидите пише още Херодот. Той твърди, че това са храмове. Учените от Просвещението обаче не са склонни да му вярват, защото той пише "История"-та си около 1000 години след строежа на последните пирамиди. Историкът е много по-близо до това събитие чисто хронологически от учени, а информацията, която представя той, набавя от местни египтяни и **жреци**. Следователно вече е налице потвърждение от писмен източник.

Йероглифите – (от гр. *свещени знаци*) Те са представлявали предметите, които означават. Изписват се отляво - надясно, отдясно наляво и отгоре надолу. Посоката се разпознава по лицата на хората и животните, използвани като йероглифи. Те гледат към началото на фразата. Това писмо е нямало познатата ни днес пунктуация – точки, запетаи и подобни.

Друга важна точка от характеристиката на Древен египет е *изключително добре развитата им научна среда*. Също така поради формата им на управление наречена теокрация се развиват само определени сфери на науката. Например в областта на **медицината** има безпорни доказателства за безупречните познания на египтяните в тази сфера. Едно от тях е изкусната **мумификация и ритуала на балансиране**.

Друга наука е **алхимията**, която е чиста египетска наука. В превод алхимия означава Египет. Алхимиците се занимавали с разработване на елексири които да дават дълголетие. Същото така се стремят към намирането на начин да превръщат металите в злато. Естествено така и не успяват. Но тази наука през Средновековието тайно е финансиране от папството. *В резултат от географската отдалеченост на река Нил египетската цивилизация остава затворена за разлика от месопотамските цивилизации.* Това се дължи и на факта че египтяните не приемали чуждото културно влияние. За това и типично за Египет е че цялата научна мощ е насочена не към промяната и улеснението на земния живот, а за *осигуряване на добър живот в Отвъдното*.

Ежедневие и бит на древните египтяни:

- Изхранвали се почти като нас предимно с **хлебни изделия** от пшеница и ечемик, меса от птици, овни и биволи, риба в изобилие, много плодове и зеленчуци. Египтяните използвали **лъжци** от слонова кост още от най-древни времена.
- Правели са **бира** от ечемик и вино от грозде. Това далеч не е присъщо на всички цивилизации. Египтяните не използвали свинско месо поради „нечистотата” на тези животни.
- **Изработвали са мебели като съвременните** - *табуретки, столове, маси, шкафове и легла*, т. е. измислили са тези мебели, които ползваме и до днес и те се налагат и в останалия свят. В Египетския музей в Кайро могат да се видят изящните и още здрави мебели на Тутанкамон. Нашите домове са направени

предимно от камък и тухли, а далекоизточните – традиционно от дърво. Къщите на египтяните са били също от тухли, а храмовете – от камък.

- **Специфична козметика** - за бедни и за богати. Бял тен за лицето, черни очертания на веждите и около очите, червило на устните, много парфюми, прочути по съседните страни, плитки, черни прави перуки. За по-състоятелните се грижели специалисти-козметици. Къпането било редовно. Облеклото е било много леко в топлия климат, предимно от лен (като гръцкото по-късно), винаги изпрано. Мъжете носели препаски, жените – ефирни поли и рокли, често голи до кръста.
- **Украшения.** Това е било начин да се усили привлекателността в очите на хора и богове. Те са били средства за впечатляване от статус, власт, разкош, дарявани ги щедро на други благородници или на храмовете. Материалите, използвани за производство на орнаменти, са били в началото черупки, камъни, глина, парчета кост, дърво, смола, и слонова кост. По-късно се добавят мед, бронз, злато, сребро и по-рядко олово и желязо, фаянс и стъкло в много цветове. Някои от материалите са били вносни, други добити в местни мини и изработени с вещина. Халки, пръстени, гривни за ръце и крака, копчета, обици, медальони, огърлици – всички тези форми са правени в Египет. Разкошни са обиците и особено позлатените и украсени със скъпоценни камъни широки яки във формата на птици. Огърлиците с форма на сокол с разтворени криле са носени като защитни талисмани.
- **Египтяните и египтянките са се татуирали.** Не всички татуировки са служели за украшения. Пленници от войните понякога са били белязани като роби с името на техния собственик на ръката. Свободните пък са използвали подобни знаци за защита.
- **Обрязване кракожието на малките момчета** заради чистотата. Наред с обичая да отхвърлят свинете и тяхното месо като нечисти, това са елементи, наследени от семитските култури и исляма.

Елинизация на Египет.

Последният фараон преди падането под персийска власт Ахмес II, наричан от гърците Амазис (570–526), е техен приятел и по негово време контактите между египтяни и гърци са много тесни. Тогава творят интензивно и най-големите антични учени, пътувайки често до Египет. Платон отбелязва, че гърците са взели от чужденците ценното и са развили техните идеи. Гърците така и не се захванали да учат „варварския“ египетски, но затова пък много египтяни през 3 и 2 век пр. Хр. научили гръцки и превеждали на този език текстове от своите папируси в превъзходния Музейон с огромната библиотека създаден в Александрия. Плеяда гръцки учени работили в този интелектуален център, пълен с древни текстове. Именно тук Евклид и Архимед положили основите на съвременната математика. Елините, живеещи между толкова различни цивилизации, са преименували и усвоявали всичко с буден ум и без скрупули. Те са усвоявали систематично и всеобхватно, претопявайки чужди достижения и обявявайки ги за свои. Без достатъчен респект, без признание и често без вникване те са копирали всичко, което сметнали за ценно.

Към началото на нашата ера, вследствие персийската и по късно гръцката инвазия, постепенно е пресъхнал живият извор на Египетската цивилизация. Елините са пресушили традицията, от която сами са се захранили. В 313 г. сл. Хр. император Константин налага и в Египет като официална религия християнството и потопява в забрава и религиозните идеи на египтяните.

Индска (Харапска) цивилизация

Индската цивилизация, наричана по главния си център *Харапа* още **Харапска цивилизация** се развива се в долината на **река Инд**, откъдето носи ѝ името си, през 23 - 19 век пр.н.е. Египетската и Месопотамската цивилизация са най-известните, но най-голямата и развита древна градска култура е била Индската. Тази антична империя процъфтявала преди близо 4000 хиляди години на територията на днешните Индия, Пакистан, Непал и Бангладеш. Простираше се на повече от 1 милион квадратни километра през долините на река Инд, от Арабско море до река Ганг и в най-върховия си момент вероятно е наброявала една десета от населението на цялата Земя. Напълно изчезва преди 3000 години – населението постепенно изоставя градовете и мигрира на изток. Общоприето, но недоказано е предположението, че загива в следствие от природен катаклизъм, най-вероятно земетресение, последвано от нашествие от нарийците към Индийския субконтинент.

Най-значими градски центрове на индската цивилизация са Харапа, Мергара, Лотхал и Мохенджо-Даро. Населението в годините на разцвет на цивилизацията по Инд достига 5 милиона човека, едно значимо постижение четири хилядолетия преди наши дни. Големите центрове по Инд били изградени по сходни градоустройствени планове, като крепости със зъбчати стени, а в укрепления били разположени обществени и жилищни пострройки. *Сградите били строени на два и повече етажа от печени кирпичени тухли с високо качество.* Изглежда са били силно демократично общество, тъй като за разлика от Месопотамия и Египет, нямат грандиозни структури, построени за важни личности като царе, фараони и подобни. В домовете на жителите им имало **бани с водосточни тръби, съединени с градската канализация, която минавала под улиците и била покрита със специални кирпични плочи**, едно изключително постижение на благоустройството за онези времена. В Мохенджо-Даро бил открит и един от най-древните басейни за къпане в историята. Градовете разполагали и със зърнохранилища за съхранение на пшеница и ечемик.

Индската цивилизация имала своя писменост, съставена от около 270 пиктографни знаци, която все още не е разчетена. По въпроса за етническия състав на носителите на най-древната култура по Инд сред учените няма единно мнение, като има три хипотези - дравидска, семитска и арийска.

И тази велика цивилизация е зависела и е била тясно свързана със своите мощни, животворящи реки. Много съвременни учени предполагат, че Харапската цивилизация е била поддържана от огромна, захранвана от хималайски глетчер река, която е прототипът на **Сарасвати** - **свещената река в хиндуистката митология.** Нови по-подробни проучвания показват, че единствено захранваните от мусонните дъждове реки са течали през долината. Първоначално проливните дъждове имали огромна унищожителна мощ, а по-късно отслабнали до степен, в която придошлите реки и наводнените долини позволявали на огромната цивилизация и земеделието ѝ да процъфтява покрай бреговете в продължение на около 2000 години. За това, според изследователя на Харапската цивилизация Гиосан, има значение Слънцето. Всъщност интензивността на слънчевата енергия се променя на цикли, които пряко влияят на климата на Земята, включително и върху мусоните. През последните 10 000 години Северното полукълбо е било изложено на най-силна слънчева светлина от преди 7000 години до преди 5000 години. След това силата на инсолацията постепенно се занижава до днес. С развитието на този процес и отслабването на мусоните, реките, зависещи от тях, ставали все по-маловодни и накрая пресъхнали, което накарало хората да се

изселят. Постепенното изтегляне на изток променило и обществената структура – хората се заселвали в по-малки и локализиращи фермерски общества, разчитащи на захранвано от дъжд земеделие. Големите силни градове били изоставени заедно с много от градските привички като писменост, изкуства и международна търговия.

В крайна сметка **климатичните промени предопределили съдбата на тази древна мощна култура**, но нейните тайни тепърва ще бъдат разкривани.

Китайска цивилизация

Според последни архелогически находки *край бреговете на реката Янгдце, още преди 4500 години се е зародила китайската цивилизация, а това е свързано с много митовете. Китайците наричат себе си "деца на Жълтия император" – Хуанди, император*, смятан за основател на китайската цивилизация и за неин прародител.

Хуанди е роден от необикновено семейство, неговата майка е дъщеря на бог. Още като бебе е можел да говори и е бил много умен. Легендите разказват, че Хуанди имал 25 синове и 10 хиляди съветници, от които 7000 са от Небето. В легендите се казва още, че Хуанди е властвал над природата. Той е управлявал вятъра, дъжда, снега, гръмотевиците и т.н., имал 4 лица, гледащите на четирите страни, което му помага да разбира нещата около себе си. За щастие на поданиците си, Хуанди ги научава да садят, да ходят на лов, да плетат, да копаят каменни въглища и да изработват железни и бронзови оръжия. След това, под заповед на Хуанде се създават йероглифите, музиката, лунния календар и медицинска книга. Преди около 4000-5000 години по време на неолита, той обединява голяма част от племената в басейна на Жълтата река Хуанхъ в днешен северен Китай. В различни източници в зависимост от периода на създаването им има четири различни версии за други 4 митични - всички те са потомци на Жълтия император. *Приема се, че се е родил като Син на небето – титла, която по-късно се присъжда на всички императори в Китай.*

Извън митологията Хуанди е вожд на едно от най-силните племена в средната част на басейна на Хуанхъ, в Централнокитайската равнина. През патриархата много племена се заселват в този район. По това време те си служат още с полирани каменни оръдия, живеят в землянки или юрти от тръстика. Въпреки суровите условия, този район е подходящ за земеделие, с което привлича заселниците и така се превръща в люлка на китайската цивилизация. След обединението различни националности, се оформява и първоначалната китайска националност. Император Хуанди полага огромни усилия да създаде високонравствени отношения между хората си, като изработва първия морален кодекс. Той наказва със смърт проявяващите безсмислена жестокост, обучава и повишава боеспособността на армията си. Сред тогавашните племена и националности, племето на Хуанди е най-силно и с най-високо културно равнище. Императорите Хуанди и по-късно Йенди стават *прародители на националност Хан*, и по-късно се считат от хората като *дедите на китайската нация*. Около втори век пр.н.е., китайската националност се преименува в националност Хан.

По време на династията Джоу (1 хилядолетие) северен Китай се раздробява на хегемони и военни държави. Въвеждането на желязната металургия с причина за настъпването на определен икономически разцвет. Разорават се нови земи, развива се земеделието, въвежда се напояването. Император Шъ-хуан основава династия Цин (221-206), обединява страната, оградява я с Великата китайска стена, въвежда

всеобщи мерки и теглилки, единна монетна система, единна азбука, закони и пр. Негово наказателно изобретение всяващо респект е разчекването на колело.

От този момент нататък страната е свидетел на последователни периоди от единство и разпокъсаност, в хода на които инвазията на варварите, от север има както ефекта на обединяващ демографски и институционално процес.

През XIII век монголите на Чингис хан обединяват Китай под своя власт - *династията Юан*, но през XIV век са прогонени от *династията Мин*, която възстановява империята. Три века по-късно Китай отново е завладян от *манджурите*, които основават и последната императорска *династия Цин*. Манджурите управляват страната като просветени деспоти, отстоявайки единството ѝ срещу атаките от запад на разлагащите се варварски общества.

Така в продължение на четири хилядолетия се установява *китайският цивилизационен ареал*, където от една страна народът хан постепенно изпълва цялата му територия и *синизира (покуитайчва) други народи*, които се оказват по пътя му или нахлуват в земите му. а от друга страна Китайската държава се разпростира над целия район и дори отвъд него, налагайки властта си над външни за народа хан провинции: тюркския Ксинджианг, Тибет и Монголия.

Китайската цивилизация и китаизираниите страни

Три основни елемента бележат това цивилизационно влияние на Китай отвъд политическите граници на страната: 1. писменост; 2. религиозна мисъл; 3. политическа система.

От дълбоки, древни времена китайците имат единна писмена система, която се е развивала, но като цяло е останала единна. За сметка на това говоримият език не само е еволюирал много, но това в различните провинции е протекло в различни посоки. Онова, което да се обозначава като *китайски език, обхваща шест големи местни диалекта*. Те са се отдалечили един от друг до такава степен, че днес са станали взаимно неразбираеми. Може да се говори за тях като за отделни езици, толкова обособени, колкото са и романските езици. Тази писмена система обаче, основана на знаци, които изразяват идеи идеограми, а не звуци, дава възможност да остане обща дори и когато зад тези идеи стоят различни думи. Така китайската писменост се оказва уникална връзка между всичките китайци. Тя преодолява бариерата между различните диалекти, а по-късно между китайците и съседните народи, възприели този елемент на китайската цивилизация - корейци, японци и вьетнамци, чиито книжовници научават да говорят и пишат на китайски, но които могат и директно да преминат от националния език към идеограмите. Тази обща връзка е причина затова трите съседни народа да имат достъп до цялата китайска литература, дори без да говорят китайски език.

Китай предава на своите съседни сложната си религиозна система, основаваща се на граждански морал, съсредоточен около уважението към семейство и държава.

Наред с религиозната мисъл бива предадена и доминиращата форма на социална организация - имперската система в която властта на суверена е спусната от небето и негови слуги са представителите на военната аристокрация. Видима е тенденцията към модела на феодализъм и внимателно подбирана бюрокрация. Става дума за завършен прототип на *ориенталска деспотия*, осъществена в монументални мащаби. Нейни достойнства са високо продуктивна земеделска икономика и силно развита мрежа от градове.

Гръцка цивилизация

*Формирането на гръцката цивилизация продължава около 400 год. От около 1100 до 700 г.пр.н.е. За първите три века от този период се знае твърде малко. Начална точка за гръцката хронология са **първите Олимпийски игри през 776 пр.н.е.** както и по-ранните дати на основаването на различни градове.*

Културата на древна Гърция се смята за люлката на Западна и Източна Европа. В Гърция има своите корени демокрацията, философията и модерният начин на мислене.

*Гръцката цивилизация има своите корени в Крит от около 2000 г. пр. н. е., който е важен център за търговия в Средиземно море. Това е много богат регион, който привлича най-големите артисти, поети и мъдреци. Крит има мощна флота, което позволява на **цар Миной** да контролира околните острови. На неговото име критската цивилизация е наречена **Минойската цивилизация**. Около 1450 г. пр. Хр. тя изведнъж изчезва от лицето на земята и до ден днешен изследователи и експерти се опитват да разберат причината за това.*

*Място на Минойската цивилизация се заема в три последователни века Микенската цивилизация, за чийто основател се смята племето на ахейците, които под влияние на минойската цивилизация започват да се развиват собствената си култура. Около 1200 г. пр. Хр. За 10- годишен срок е обсаден Троя. Историята на **Троянската война** е увековечена в епоса на Омир. От тогава се говори за **дорийска цивилизация**, свързана с гръцката колонизация на Мала Азия.*

*Дорийската цивилизация се отличава с няколко периоди, в които се развива изкуството на Древна Гърция, измежду които най-важен е класическият период - **500-300 г. пр. Хр.**, като за неин център се смята Атина. През този период са създадени най-важните от древните гръцки произведения на изкуството - Фидиас, Хиподамос; велики писатели - Софокъл, и Еврипид, историка Херодот; най-великия политик за своето време – Перикъл; най-великите от всички философи - Платон и Аристотел. За тях в началото на ХХ век, великият британски философ А. Уайтхед, заявява: "Цялата философия не е нищо повече от бележки под линия към Платон".*

През 146 година пр. н. е. Гърция е завладяна от римляните и за 395 години е включена в рамките на Византийската империя. Около този период изтича през античността.

(За гръцката цивилизация студентите имат много познания, тъй като в средното си образование са учили Древногръцка литература и История на древния свят!!!)

Карпатско-Дунавска цивилизация

*Тази цивилизация е обусловена от съществуването на даки и траки, и оттам на държавните образувания Дакия и Тракия. Тя е свързана с т.нар. **Дунавски Лимес** (от лат. *limes* - граница – границата на Римската империя по река Дунав с прилежащата **фортификационна система**, която е съставлявала външния отбранителен пръстен на империята. Той е основан от императорите Домициан и Траян. През 488 година лимеса по горното течение на Дунава е изоставен. По долното течение той продължава да съществува до идването на прабългарите. Отбранителения пръстен е имал за цел да спира варварските нашествия от север и изток (славяни, даки, авари, хуни, готи и прочее) и се е състоял от множество крепости разположени по поречието на река Дунав – по-известни са: Сексагинта, Доросторум (днешна Силистра), Рациария*

(днешно с. Арчар), Нове (днешен Свищов), Улпия Ескус (днешен с. Гиген) и др. В някои от тях са разположени цели римски легиони. По времето на императорите Юстиниан I и Маврикий *Дунавския Лимес* се възстановява и укрепва.

Дакия е късно римско название на новосъздадената след завладяването ѝ римска провинция в европейска **Скития** - обширна територия на Балканския полуостров сега главно в днешна Румъния. **Даките** - *дакийците са населението, обитаващо провинция Дакия, което спада към групата на тракийските народи, които общо са наричани скити и гети.* Те са били земеделци - растениевъди и скотовъди, разработвали са златните и сребърните находища в Трансилвания, водели са оживена търговия със съседните народи. Между 3 и 4 в. пр.н.е. гетите от територията на днешна Молдавия създават гетско държавно образувание северно от Дунава, като възприемат езика и културата на местното население. Върховен жрец, а после почитан и като бог е бил Залмоксис.

Новообразуваната държава се развива обусловено то важни исторически реалии:

- в началото на 1 век държавата на даките се разпада на 4-5 части;
- гетите приемат върховенството на Рим, но често преминават Дунав за да плякосват Мизия; и водят войни с Рим, които спечелват, но на по-късен етап признават суверенитета на Рим; в действителност обаче гетите останали независими, а Рим се задължил да им плаща ежегоден данък;
- северно от Дунава римляните създали нова провинция на Римската империя - Дакия - със столица Улпия Траяна (Сармизегетуза, Върхели) и започнали нейната колонизация. наследника на Траян, Адриан разделя Дакия на Горна Дакия, но по-късно Дакия е разделена и на три части.
- през 272 г. римският император Аврелиан заповядва окончателното изоставяне на провинцията и изтеглянето на легионите в Мизия, където образувал провинция Дакия Аврелиана. При последващото деление на провинциите Улпия Сердика (София) става столица на Вътрешна Дакия, а Рациария (сегашното село Арчар, между гр. Видин и гр. Лом) – на Крайбрежна Дакия.
- при император Константин I Велики части от Дакия северно от Дунава са завладявани обратно от Рим на два пъти, но след това бързо са загубвани. Дакия продължава да играе роля на буферна зона от военна гледна точка на империята и за подготовка на племената от българската група за последващата експанзия в Трако-Илирия.
- от 626 г. българското население в Дакия е трайно интегрирано в българската империя Стара Велика България на кан Кубрат и Първото българско царство на Дунав при кан Крум и Кан Омуртаг.

Тракия е историко-географска област в Югоизточна Европа, която днес обхваща Южна България, Североизточна Гърция и европейската част от Турция. Българската част на Тракия е известна като Северна Тракия, настоящата турска като **Одринска** или Източна Тракия, а настоящата гръцка като **Беломорска** или Западна Тракия. Жители на областта в Античността са траките от които тя носи името си, а днешните ѝ обитатели - българи, турци и гърци, по името на географския район в който живеят понякога са наричани и тракийци.

Античната история на областта е свързана с траките, Одриското царство, елинистическата епоха и римската провинция Тракия. Както по времето на елинизма,

така и след това - като част от римската империя областта се развива и центърът на областта Филипопол, по-късно наречен Тримонциум, процъфтява. Построени са пътища, античен театър, античен стадион с капацитет 30 000 души, храмове, терми, административни и жилищни сгради.

Хетска цивилизация

Тази цивилизация е свързана с **Хетското царство** - могъща древна държава в Мала Азия създадена от хетите, просъществувала между 1800 - 1180 г пр.н.е. Негова столица е древният град Хатуша (в близост до днешен Боязкьой, Турция).

В края на III - II хилядолетие пр.н.е при хетите започва да се разпада племенния строй. За ускоряването на този процес допринасят *търговски колонисти – асирийци и амореи*. Още през III хилядолетие пр.н.е в източните и централни части на Мала Азия се създават няколко *градове – държави: Пурусханда, Амкува, Куссара, Хатти, Каниш, Вахшушана, Самуха*, и др. Начело на тези държавни образувания стоели *царе - рабаум и царици - рабатум*.

През 18 век пр.н.е. *царят на град Куссара - Аннита, основава държава, наречена по-късно Хетско царство*. Цар Анитта прилага значителни промени, които водят и до погром за много от другите градове . държави.

Следващата *династия Лапарнаса*, извършва социални и културни промени, заменя староасирийския акадски диалект и писменост с родния си език и друг вариант на писменост.

Индуска цивилизация

Тази цивилизация се свързва с **Империята Гупта** – от хинди *Гупта Раждавамса*, която исторически е съществувала между 320 и 550 г. и обхващала голяма част от Индийския субконтинент - територии от Пенджаб до Западен Бенгал, а хегемонията ѝ е призната до Асам и Непал. Към края на 5 век обаче, нарастващите стремежи за независимост на васалните княжества и нашествията на хуните водят до края на империята.

За произхода на Гуптите има различни хипотези:

- това е име на определен род или е име на клан;
- основателят на династията е свързан с родословието първия маурийски цар — *Чандрагупта*; от думата *гупта*, означаваща *ваник*, т.е. от кастата на вайшите и др.

За родно място на Гуптите се смята град Праяг – днешния Аллахабад. Развиват литературата, скулптурата, религията, изкуството, математика, медицина, астрономия - теория за въртенето на Земята и хирургия - присаждания на кожа и дори чревни операции

Европейска (Келтска) цивилизация

Келти са племената и народите, група от индоевропейското езиково семейство.

Най-старите достигнали до нас исторически свидетелства за келтите са археологическите находки от западната област на Халщатската култура от 750 - 400 г. пр.н.е. Най-голямото си разселване келтите преживяват през 5 до 1 век пр.н.е., когато населяват обширна територия от Британските острови до Мала Азия. Впоследствие те са подложени на натиск от римляните и други народи и отстъпват повечето региони, които обитават, или биват асимилирани. Келтите са населявали днешните територии на

Франция, Швейцария, Белгия, Южна Германия, Северна Испания, Британските острови, Северна Италия, Горен и Среден Дунав, отчасти Балканския полуостров и Мала Азия. През 1 век пр.н.е. значителна част от келтите са покорени от римляните. През средните векове били претопени и от други народи. В днешно време потомци на тези племена има само във Великобритания - ирландци, шотландци, уелсци и др., в Западна Франция – полуостров Бретан, бретонци и в Испания – провинция Галиция.

На Балканския полуостров келти придошли през 3 век пр.н.е. Една част от тях се заселила в днешната Казанлъшка долина и създали своя **столица Туле** - днес село Тулово. Тази държава не просъществувала дълго, тъй като след 70 години по-късно те се изселили към Средна Европа и Галия, но оставили своята самобитна култура и изкуство.

Културата на келтите, наречена още **латенска култура** /по името на гр. Ла Тен, Швейцария, където са намерени характерните за нея паметници/ достига разцвет през 5 век пр.н.е. Латенската култура влиза във взаимодействие с тракийската, особено след създаването на Келтското царство през 3 век пр.н.е. При археологически разкопки са открити метални украси, дърворезба, оръжия, предмети с религиозен характер и др. Орнаментите са с геометрични - спирали, окръжности, елипси, плетеници или животински изображения. Характерна черта на келтските племена е строежът на укрепени градове.

Келтските племена са:

- **Белги** - населявали междуречието на реките Сена и Рейн
- **Бои** - населявали днешна Южна Чехия
- **Брити** - населявали област Британия
- **Гали** (келти) - област Галия - територията на дн. Франция, част от Швейцария и Белгия
- **Хелвети** - населявали територията на днешна Северозападна Швейцария
- Келтите имали специфичен **светоглед**, свързан с наличието на:
- **Друиди** - жреци, пророци, знахари и магьосници в келтските племена;
- **Филдии** - притежават законодателната и изпълнителната власт и запаметяват свещеното историческо предание на келтите;
- **Бардове** - запазват и разпространяват келтската култура, като увековечават делата на митичните и реалните келтски герои и царе.

Налице са исторически доказателства, че чрез търговските си маршрути и усвояването на обичаи характерни за колонизираните от тях територии, келтската култура преживява значителни промени през времето.

По-важни събития за келтската цивилизация са:

- 900-500 пр. н.е. Халшат поява на келтите и келтските езици;
- 500-15 пр. н.е. Ла Тене героичните келтски времена;
- 400 пр. н.е. келтите преминават Алпите и в продължение на десет години плякосват Рим;
- 280 - 277 пр. н.е. масирано келтско нашествие на Балканския п-в и осъществяването на Келтско царство - от 277 до 213 г. пр. н.е.
- 43-409 г. Британско-римска Римляните доминират в Британия и в части от Уелс
- 409 г.- 600г. Тъмните Векове - оттегляне на римляните от Британия;
- 663 г. Средните векове - келтската църква се присъединява към Рим;
- 790 г. започват грабежите, колонизацията и културното обогатяване на Британските острови от викингите;

- 848 г. обединява скотите и пиктите ("изрисувани хора") - шотландски протокелтски народи;
- 1014 г. викингите са изтласкани от Ирландия;

Съсловия в социалния ред на келтите: военната аристокрацията, воинското общество Фияна, бардите, брехоните (законодателите), историците и други по-специализирани професионалисти; земевладелците; свободно родените работници; несвободно родените работници. Келтските закони са давали възможност на всички, дори и на несвободно родените работници, да се движат в социалната йерархия; определяли какви права и задължения има всеки, и какво наказание се полага на престъпника съобразно статуса му.

Бардите и филите са основните пазители на историята, родословието, законите, поезията, музиката на келтскитенароди. Тяхното обучение е било подобно на това на друидите и техния ранг в обществото е втори единствено след Краля. Бардите трябвало да владеят "три благородни умения", които били музика или поезия, които да провокират смях, сълзи и сън. Бардовете се радвали на почит; полагало им се подобаващо гостоприемство, където и да отидат и не било добра идея да бъдат; ако това все пак се случило, бардът можел да сътвори поема, която да накърни репутацията на обиделия го човек за поколения напред.

Благородническата класа на келтите разполагала с политическата и икономическа власт на рода. Кралският трон се е предавал от баща на син, или (както е било при приктите) от краля на маичиния син. Повечето келтски племена избирали кралете си за доживотен мандат. Те били набирани от благородни семейства, чиито предци били крале.

Свещеният крал – при него е налице ритуален съюз или брак с Богинята на земята. В отделни случаи жена-друид (или както в случая от Донегал, Ирландия, кон) олицетворявала временно богинята, за която бива женен кралят. Негово задължение било да управлява честно и почтено, за да задоволи безсмъртната си съпруга, тъй като в противен случай земята ще стане неплодородна и племето ще се повяхне, събитие, което се случва доста често в митологията. Кралят трябвало да бъде напълно здрав и без психически отклонения, както и да удовлетворява Богинята.

Келтите били добре познати като ловци и воини. Те имали обичай да режат главите на своите жертви и да ги забиват пред домовете си. Много келти воювали напълно голи, с дълги мечове в ръка. Главите на враговете си те балсамирали в кедрово масло, за да ги запазят като трофеи. Гордите воини показвали трофеите си на своите гости, както и отрязаните глави, покорени от техните бащи и дядовци.

Класическият образ на келтите е описан като мъже и жени варвари, които са облечени в животински кожи, почитали са странни божества и животът им е бил изпълнен с кръвни вражди. Има данни, че те първи започват да обработват желязото за изработването на оръжия и инструменти.

Келтите са използвали символи, наречени руни - древна азбука. Изписвали са тези символи на дърво, метал и камък. Смятало се е, че руните притежават магическа сила и затова са били използвани като амулет и талисмани. Келтските жреци – друиди са ги използвали за предсказване на съдбата. Руните са открити от норвежкия бог Один, който докато висял на древно дърво без вода и храна, самонабучил се на кол. Той останал така девет дни и по този начин достигнал до идеята за руните. Руните са използвани освен за предсказание и за лекуване и благославяне. Освен за гадаенето на бъдещето, вярвало се е, че руните могат да го променят. *Камъните, върху които са*

изписвани символите се наричали **рунически камъни**. Надписите са били кратки и по самата своя същност представлявали заклинания. *Руническите надписи се наричат футарк* и се четат, както от ляво на дясно, така и от дясно на ляво. Тази писменост е използвана от келтите, викингите и славяните. Последните хора, които са използвали руните за гадаене са живели в Исландия през 17 век. Оттогава това изкуство замира.

Келтската представа за света се свързва с формата на дърветата, чиито корени са дълбоко в почвата, а клоните са извисени високо в небето. Смятали са дърветата за живи и одухотворени същества, притежаващи мъдрост и магически сили. *Самата дума друид води етимологията си от дърветата.*

Персийска цивилизация (Персийска империя)

Наименованието **Персия** (от *Персис* - древногръцка форма на *Парс* или *Фарс*) - историческа област в Южен Иран е използвано до 1935 г. като название за цял Иран, където живеели племената, създали империята на Ахеменидите. Думата перси също се употребява за говорещите персийски език, за да се отличават от другите жители на Иран, част от които говорят на езици от иранската група на (кюрдите, белуджи и др.) и които също като персите, са в правото си да бъдат наречени етнически «иранци».

Персийската империя е голямо държавно-политическо образувание, предшественик на Иран, обхващаща земите разположени на Иранското плато - Мала Азия – Египет и Европа, основано на народността на персите, около 10 - 9 век пр.н.е. Исторически персийската цивилизация може да бъде отграничена на: Ахеменидско царство, Селевкидска династия, Партско царство, Партската империя, Индо-Партско царство.

Ахеменидско царство. Първоначалните сведения за съществуването на Персийската империя са от началото на 6 век пр.н.е., когато **цар Кир II Велики** и неговите наследници **цар Камбиз II**, **цар Дарий I**, **цар Ксеркс** обединяват персийските племена и започва персийска експанзия над Вавилон, Сирия и Палестина, Лидийското царство, цяла предна Азия е в ръцете на персийската управляваща династия и е завзет Египет. Под персийска власт е поставена Йония – днешна Западна Турция равят опити за завоюване на Гърция.

Ахеменидската династия създава огромна по площ империя, добре управлявана и организирана. По време нейно време **зороастризмът** е основната религия на владетелите и на по-голямата част от народа в Персия, която оказва известно влияние върху Християнството и западната култура.

Селевкидска династия. Последните няколко години от управлението на Ахеменидите са белязани от упадък и разруха, което се срива само за осем години, под атаките на младия **македонски цар Александър Велики**. Но след неговата смърт генерал, **Селевк I Никатор** поема контрола върху Персия, Месопотамия, по-късно и върху Сирия и Мала Азия. Управлението на неговото семейство е познато в историята, като **Селевкидската династия**. Започнала още по времето на Ахеменидите, търговията с Китай по пътя на коприната, при Селевкидската династия се разраства. Заедно с търговията от Индия нахлува будизма, докато зороастризма пътува на запад и повлиява на юдаизма. Селевкидското царство навлиза в своя упадъчен период и скоро е превзето от Партското царство и Римската империя.

Партско царство. Партското царство е доминиращата сила в Иран от края на 3 век пр.н.е. до началото на 3 век и контролира обширни територии, включително

Месопотамия. То е основано и управлявано от *династията на Аршакидите, водачи на номадското племе парти или парни*. завладяло голяма част от източните територии на Селевкидското царство. Предполага се, че те са наричали империята си *Еранишахр*. Партите идват от Иранското плато на Централна Азия и са ненадминати ездачи, характеризиращи се с т.нар. *партска стрелба* — изстрелване на стрела от лък, при пълно обръщане на тялото назад, при бързо галопиране на ездача. *За първи партски владетел се смята шах Аршак I*. Партите се възползват от слабостта на Селевкидите по време на последвалите династични междуособици и завладяват Месопотамия и Медия. *Митридат I* е първият владетел, който използва титлата *Шахиншах - Шах на шаховете; в превод - Цар на всички царе*). Титлата се ползва и до днес от иранските владетели. Към 129 пр.н.е. партиите контролират всички територии на изток от река Тигър. През 1 век пр.н.е. те се сблъскват с римляните и побеждават армията на Красс, се превръщат в най-големия съперник на Рим, който никога не успява да засегне тежко гъвкавата и донякъде децентрализирана Партска империя.

Партите нямат собствена литература и писмените сведения за тях се състоят от външни описания на конфликтите им с римляни, гърци, евреи и по пътя на коприната - с Китай.

Индо-партско царство. През 1 век пр.н.е. партиите започват да си проправят път в източните територии, като завладяват цяла Бактрия и значителни територии в Северна Индия. Около 20 г. *Гондофар, един от партските завоеватели*, се отделя от Партското царство и установява Индо-партското царство в завладените територии.

Упадъкът на Персийската империя е свързан със създаването през 224 г. от Ардашир I, управител на Фарс, родната провинция на Ахеменидите, сваля Артабан V и създава Сасанидското царство. След поражението си партиите, по това време малка прослойка от благородници, изглежда изчезват без следа.

Римска Цивилизация (Древен Рим)

Велика и страховита, Римската империя е символ на разгулен живот, войни и завоевания. Легендите само загатват как племе фермери, които защитаваха добитък, създали една от най-великите империи в човешката история. Древният Рим изградил стройна военна и административна система, която му позволила да завоюва части от три континента. Ако се брой периодът *от основаването на Римската империя до падането на Византийската империя, това обхваща 2214 години*.

Според легендата *Рим е основан на 21 април 753 г. пр.н.е. от братята близнаци Ромул и Рем, произлизащи от троянския принц Еней*. Весталката Рея Силвия (с царски произход), е била прелъстена от бог Марс, и родила близнаците, поради което те са с наполовина божествен произход. Царят на Алба Лонга („Дълъг бял град“)- Амулий, страхувайки се, че Ромул и Рем могат да си завземат трона заръчал те да бъдат удавени. Но вълчицата, а според други източници — съпруга на овчар, ги спасила и отгледала, и когато те порастват достатъчно си връщат трона на Алба Лонга. След това основали техен собствен град, но Ромул убил Рем в спор кой от тях двамата да управлява като цар на Рим. *Нума Помпилий* става вторият цар на Рим, наследявайки Ромул. Той започва най-големите строителни проекти в Рим.

А Римската република е установена около 509 г. пр.н.е., когато последният от Седемте царе на Рим, Тарквиний Горди, е свален от власт и е установена система, базирана на годишно избирани магистрати и различни представителни събрания.

Римляните постепенно подчинили другите народи от италианския полуостров, включително етруските. Водели експанзионистична политика като се превръщат в доминираща нация в Средиземноморието. Но външната доминация довела до вътрешни борби.

В средата на 1 век пр.н.е. трима мъже – **Юлий Цезар, Помпей и Красс** – формират **таен пакт, Първи триумвират**, да контролират Републиката. След завоеванието на Галия от Цезар, който излязал победител и направен Римски диктатор. През 44 г. пр.н.е. Цезар е убит от сенаторите, които се противопоставяли на неговото встъпване в абсолютна власт и искали да възвърнат конституционното управление. Но след това **Втори триумвират**, състоящ се от посоченият наследник на Цезар **Октавиан** и неговите поддръжници взимат властта. Октавиан побеждава Антоний и Клеопатра в Битка при Акциум през 31 г. пр.н.е. той става неоспоримият владетел на Рим.

След като победил враговете си Октавиан приел името **Август** и си приписал абсолютна власт, запазвайки само претенция за републиканска форма на управление. Неговият посочен наследник, **Тиберий**, успява да вземе властта без сериозна опозиция, установявайки **Юлиево-Клавдиева династия**, която продължава през серия от императори, които най-често са смятани като покварени и корумпирани – например **Калигула** според някои е бил луд и **Нерон** е имал репутацията на притежаващ жестокост и на притежаващ по-сериозен интерес от личните си дела, отколкото от въпросите на държавата.

Тяхното управление е последвано от **Флавиева династия, управлението на Петимата добри императори (96–180)** – **Нерва, Траян, Адриан, Антонин Пий и Марк Аврелий** по време на управлението на Траян империята достигнала своя пик на териториална експанзия – Рим се разпростирала на 6.5 милиона кв.км. Увеличаващото се влияние на армията на имперското наследяване води до дълъг период на империален колапс и външни инвазии, известни като **Криза на 3 век**. През това време империята е управлявана от т.н. **Войнишки императори** и претърпява множество вътрешни и външни кризи. Общото между тези владетели е краткостта на тяхната власт, насилственото начало и край на управлението при почти всички от тях и все по-засилващата се тенденция към военен автократизъм, в стремеж да се преодолее анархията. Опора и главен фактор за властта на Войнишките императори, повечето от които са висши офицери, се явява най-вече армията, която всъщност избира и налага своите претенденти. Честите узурпации и смяна на властта в този период пречи на прилагането на последователна политика и прахосва човешкия потенциал и икономическия ресурс на империята

Кризата завършва с възкачването на император **Диоклециан**, който през 293 разделя империята на източна и западна половина, *управлявани от тетрархия от двама съ-императори* и техните младши колеги.

Различните съ-управници на империята се състезавали и борили за надмощие повече от половин век. На 11 май 330 г. **император Константин I решително създава Византия** като столица на Римската империя и я преименува на Константинопол. *Империята е била перманентно разделена на Източна римска империя (по-късно известна като Византийска империя) и Западна римска империя през 395 г.*

Западната империя е била непрестанно тормозена от варварски инвазии – хуни, вестготи и вандалите, което води до постепенния упадък на Западната империя продължил през вековете: През 410 вестготите разграбват Рим; през 455 г. вандалите

нахлуват в Римската провинция Галия, Испания и в Северна Африка и през 455 г. плячкосват Рим; през 476 г. германите изтласкват *последния римски император на запад Ромул Августул* да абдикира. Така приключва продължилото 1200 години управление на Рим на Запад.

По типични цивилизационни характеристики на Римската империя:

1. Градът Рим - се гордеел с редица величествени постройки – Колизеум, Форумът на император Траян, Пантеон. „Императорски” Рим бил най-големият градски център за епохата си, с население от около 1 милион души. Улиците на града ехтяли от врявата на тълпите и дрънченето на железните колела на колесниците. Нивата на шума били толкова високи, че Юлий Цезар веднъж предложил движението на колесници да бъде забранено през деня. Историческите данни сочат, че около 20% от населението на империята обитавало голям брой градски центрове. Почти всеки такъв разполагал с форум и побирал около 10 000 души. Това сочи една нетипично висока степен на урбанизация за съответния период. В града имало прясна вода за пиене, доставяна от дълги стотици километри акведукти, извираща в живописни фонтани. Театри, бани, библиотеки, магазини, пазари, канализация – това била малка част от градоустройствената характеристика на Рим. Ниските и средни слоеве на обществото обитавали скромни жилищни квартали в центъра на града. В покрайнините били издигнати разкошни императорски резиденции и вили, предназначени за висшите аристократични кръгове.

2. Социална структура

Римското общество било строго йерархическо:

- *обикновени робите - servi* - най-ниската прослойка на обществото;
- *освободени роби – liberti*;
- *свободни граждани - cives* – най-горната прослойка в древноримското общество се делили класово на *патриции и плебеи*. Патрициите могли да проследят произхода си до един от 100-те родоначалници, основали Рим, а плебеите нямали такъв произход. Всеки патриций или плебей, който може да изброи един консул като свой предшественик е имал *благороден произход – nobilis*.
- *социалното разделение на база военната служба* - периодично се определя според имуществото. Най-богатите военни били причислявани към *Сенаторския клас* – те имали влияние в политическите среди и командвали армията. След тях идвали *еквитите*, които могли да си позволят притежаването на боен кон и които формирали силна търговска прослойка. Съществували и други прослойки, съответстващи на бойното снаряжение на гражданите. Такива без подобна собственост формирали най-ниския обществен слой.

3. Гласуването в Републиката зависело от социалния статус:

- Гражданите били събирани в *гласоподавателни групи*, но групите на аристокрацията се състояли от по-малък представители брой в сравнение с тези на по-бедните слоеве. Гласуването се извършвало в класов ред и се прекратявало, когато мнозинството от тези групи били гласували. Така често бедните граждани не успявали да дадат своя глас.
- *Римлянките* нямали *гласоподавателно право и право на участие в политиката*.
- На завладените чужди градове и техните жители било предоставяно „латинско право” – средно положение между пълноправни граждани и чужденци (*peregrini*), което давало на гражданите права под римските закони и техните магистрати били удостоявани с пълно гражданство(някои имали право на глас, а други – не).

4. Основна обществена единица в Рим били домакинствата и семействата:

- **Домакинството** - се състояло от глава на домакинството - *pater familias* – "баща на семейството", съпруга, деца и други роднини. Главата на домакинството е имал огромна власт - *patria potestas* – „властта на бащата” над живеещите с него – можел да принуди членове на семейството да сключат брак, да се разведат, да продаде децата си в робство, можел да обяви имуществото на подопечните му за свое и дори да убие свой роднина - последното право спряло да се упражнява след 1 век пр.н.е. В по-горните обществени слоеве робите и слугите били също част от домакинството. *Група от домакинства с роднинска връзка формирали семейство - gens*. Семействата се основавали на кръвната връзка, а в някои случаи и на осиновяване, но за семействата имали огромно значение и политически съюзи и икономически обединения. По-късно, особено по времето на Републиката, някои *могъщи семейства - Gentes Maiores* придобили доминираща роля в политическия живот.
- **Древноримският брак** бил разглеждан предимно като финансово и политическо обединение, отколкото романтично свързване, особено в висшите социални кръгове. Бащата започвал да търси съпруг за своите дъщери, когато те достигали възраст 12-14 години. Съпругът почти винаги бил по-възрастен от младоженката. Докато момичетата от по-висшите обществени слоеве се омъжвали млади, тези от по-долните слоеве го правели в късна тинейджърска възраст или когато са 20-30 годишни.

5. Образование

- Момчетата били обучавани да пишат и четат от своите бащи или от *образовани роби - paedagogi*, най-често от гръцки произход, обучени на земеделие, бойно изкуство, римски традиции и обществени дела, придружавайки своите бащи при техните политически и религиозни дела – включително посещения в Сената за тези с бащи-благородници. Всеки син на знатен римлянин, навършвайки 16, започвал обучение при значима политическа фигура от Сената. На 17 пък постъпвал в армията. Тази последователност била спазвана от някои знатни семейства и в императорската ера.
- **Формите на обучение** започнали да се изменят след завладяването на Елинските кралства през 3 век пр.н.е. - момчетата и някои момичета на 7 годишна възраст били изпращани в частни училища. На 12 години постъпвали в своеобразни средни училища за три-четири години под ръководството на учител, наречен *граматик - grammaticus*, където те се занимавали с литература, гръцки език, граматика, философия, астрономия и музика. *Най-високата степен било училището по реторика, в което преподавал ретор- rhetor*, където те постъпвали на 16 години. Реторът подготвял учениците за правна кариера, изисквайки от тях да наизустяват римските закони. По-заможните изпращали синовете си в *прочутите реторски школи в Атина, Ефес и Родос*, където именно учил и Цицерон.

6. Армия

- **Легион** (по време на Републиката) - включва 3600 до 4800 от тежко въоръжената пехота, няколко стотин от леко въоръжена пехота и няколкостотин кавалеристи, или *общо от 4000 до 5000 мъже*;

- **легионер** е бил гражданин, притежаващ собственост от ферми в провинциалните райони, който е служел за отделни (често годишни) кампании и, който снабдява собствената си екипировка и своя собствен кон;
- освободените роби, както и робите и градските жители не са служили в армията, освен при редките случаи на критични моменти;
- след 200 г. пр.н.е. икономическите условия в провинциалните райони се влошават като нуждата от военна сила се увеличава, така че *изискванията за притежаване на собственост, които преди са били налични за отслужване в Римската армия, са постепенно редуцирани*;
- службата в легиона има продължителност до 20 години, макар че 6 или 7 години са били по-скоро типични;
- започвайки от 3 век пр.н.е. на легионерите се е плащал **stipendium** – *плащане на сума, заплата*, а за успешна кампания често са им били давани парцели земя; **Цезар формира легион, Legio quinta Alaudae** – легион на „чучулигите“, от мъже, които да служат на неговата кампания в Галия, отначало им плащал със свои средства, а по късно със средства от Рим; по времето на Август идеалът за гражданин-войник е бил изоставен и легионите са били изцяло професионални, като легионерите са били платени 900 сестерции на година и могат да очакват заплащане от 12 000 сестерции при пенсиониране.

7. Изкуство

Гръцкото влияние се наблюдава и в римската живопис, като *достигналите днешно време модели са предимно фрески, използвани за украсяване на стени и тавани във вилите на римския елит*:

- **Първи стил** – от 2 в. пр. н.е. до 1 в. пр. н.е. - имитации на мрамор и зидария, включително и изображения на митологични персонажи;
- **Втори стил** - през 1в. пр. н.е. - реалистично изобразяване на триизмерни архитектурни елементи и пейзажи.
- **Трети стил** – от 1 в.пр. н.е. до 14 г. от н.е. - тенденция за представяне на сцени от митологията, запазвайки архитектурните елементи и абстрактни образци.

От самото си възникване, **римската литература** била силно повлияна от гръцките автори. Някои от старите запазени творби са епически поеми, разказващи ранната военна история на Рим. С възхода на Републиката римските автори започнали да пишат поезия, комедия, трагедия и историческа хроника.

8. Технологии

- **Архитектура** - Стилът на строене бил почти идентичен с гръцките образци. Римляните започнали широко да използват **бетона**. Той скоро изместил мрамора от позицията му на най-използвания строителен материал и позволил създаването на издръжливи, павирани пътища, които били ползвани хилядолетие след падането на Рим. Създаването на обширна и ефективна пътна мрежа драматично увеличило властта и влиянието на империята. Била построена с първа основна цел бързото придвижване на римските легиони. Скоро икономическото им значение като търговски маршрути станало огромно, Рим се превърнал в център на тогавашната световна търговия.
- **Акведукти** – построени за доставка на вода към градовете и индустриалните центрове, както и за нуждите на земеделието. Водоснабдяването на Рим било осигурено от 11 акведукта с обща дължина от 350 км. Повечето акведукти са били строени под земната повърхност, с малки части от тях над нея, подкрепяни с арки.

Кхмерска цивилизация

Кхмерската цивилизация се свързва със съществуването на **Кхмерската империя** - съществувала на териториите на днешните Камбоджа, Лаос, Виетнам и Тайланд. Най-големият град и столица на империята в зенита ѝ е бил **Ангкор**, който по своите размери е бил по-голям от днешен Ню Йорк. Кхмерската империя обхваща времето от началото на IX в. до началото на XV в. Що се отнася до културните постижения и политическа власт, този период бил златен век на кхмерската цивилизация. За основател на тази империя се смята **Джаяварман II**. Той построил няколко столици преди да установи като такава **Харихаралая**, която се намира близо до Ангкор.

При **Ясоварман** е построен **Източен Барай** – „резервоар“, „водохранилище“, останките от който могат да се видят и днес. Дължината на този изкуствен воден източник била 7 км, а ширината — 2 км. Сложната система от канали и резервоари, създадена по времето на Индраварман и неговите наследници, осигурила могъществото на Камбоджа за половин хилядолетие. След като кхмерското население вече не било зависимо от непостоянните сезонни мусони, то могло да направи ранна „зелена революция“, която осигурила страната с големи излишъци от ориз. Упадъкът на Камбоджа през XIII и XIV век вероятно бил ускорен от западането на напоителната система. Набезите на тайландците и други чуждестранни народи, както и вътрешните противоречия, породени от династически съперничества, разединили човешките ресурси по отношение на поддръжката на системата и тя постепенно била занемарена.

Сурияварман II (12 в.), увеличил територията на кралството след поредица от успешни войни, но неговото най-голямо постижение било изграждането на **града-храм Ангкор Ват**, който е най-голямата религиозна постройка в света. Неговото било последвано обаче от 30-годишен период на вълнения и на нашествия, които унищожили Ангкор през 1177 г.

През 14 в. тайландска армия превзема Ангкор. Кхмерите си го възвръщат по-късно, но войните продължават и столицата била плячкосана няколко пъти. По време на същия този период, кхмерската територия на север от днешната граница с Лаос била завладяна от лаоското кралство Лансанг.

Типични цивилизационни характеристики:

- **Сградостроителство и архитектура** - Всекидневните ангорски постройки били направени от дърво — разликите с тези в днешна Камбоджа не са особено големи. Впечатляващите каменни постройки не били обитавани от кралското семейство. По-точно те били център на индуски или будистки култове, които били насочени към божествеността на монарха и неговото семейство. Коде предполага, че те имали двойна функция — като храм и като гробница. Типично, те отразявали структурата на индуската митологична вселена. Монументите в Ангкор изисквали много човешки ресурси и труд, а тяхната цел била въпроси.
- **Йерархичност на обществото.** *Кралят*, към когото се отнасяли като към божество, притежавал земята и поданиците си. Веднага след монарха и семейството му падали *браманите* и малка класа *длъжностни лица*. След тях идвали *обикновените граждани*, които имали задължения, свързани с насилствен труд. Имало също така и голяма класа от *роби*, която построила вечните монументи.

Монголска цивилизация (Монголска империя)

След залеза на Арабския халифат (661 — 1055), първата голяма завоевателна държава през ранно-средновековната епоха на Земята, през XII — XIII в. изпъкнала друга велика сила, която променила посоките на живота в Азия и Европа — **Монголският хаганат**, която се превърнала в огромна, всепобеждаваща империя. Една грандиозна държавна система, която трудно се вмества в традиционните мащаби на средновековния свят. По военен потенциал, по завоювани пространства, по политическа мощ тя нямала равна на себе си, поради което не може да бъде сравнявана с нито една държава, която водела борба за отстояване на социалната си самобитност. Зараждането и оформянето на империята на монголите протекло общо взето много бързо — за около половин столетие, но страните, които подчинила, обхващали огромни пространства, разпръснати в почти целия свят. В най-общ план тя започвала от бреговете на Великия океан и достигала устието на р. Дунав, Източна Европа, от пустините и оазисите на Арабия, Индийския субконтинет, Източна Европа, Корейския полуостров до тундрите на Сибир. Империя обхваща повече от 33 000 000 km² или 22% от цялата суша на Земята с население, надхвърлящо 100 милиона души.

Монголската империя възниква с обединението на монголските и тюркски народи от днешна Монголия под водачеството на **Чингис хан**, който през 1206 година се обявява за владетел на всички монголци. При неговото управление и това на наследниците му държавата се разраства бързо след поредица от нападателни войни във всички посоки.

Документалните свидетелства за монголите са доста многобройни, предвид зловещата слава, която си завоювали. По езика, на който са написани, те могат да бъдат разделени на няколко основни групи. Основната част от документите са на монголски, след това идват китайските, арабските, латинските, византийските и др. От монголските материали *голяма фактологична стойност притежава известната „Тайна история“*, подготвена, както показват проучванията на специалистите, през 1240 г. по време на **Великия хурал** -събор. Тя обрисова ежедневието на Чингисидите, разкрива събитията, които протекли през живота на Чингис хан (1206—1227) и след неговата смърт.

Познат през детството си като **Темуджин**, Чингис хан е син на монголски владетел. През 1206 г. Тежуджин е коронован като хаган на **Великата монголска нация на Курултай** - Общо събрание. Именно там той приема **титлата Чингис хан - Универсален лидер**. Чингис хан прави много нововъведения в организацията на армията и я разделя на дневна и нощна гвардия. Награждава тези, които са лоялни към него, и ги поставя на по-високи позиции като ръководители на армейски отряди и домакинства, въпреки че много от съюзниците му са от кланове с нисък ранг. В сравнение с отрядите, които дава на своите съюзници, тези, които раздава на своето семейство, са много малко на брой. Създава **нов закон Яса - Закон за великата власт** и записва всичко свързано с всекидневния живот и политиката на номадите по това време. Забранява продажбата на жени, кражбата на чужда собственост и ловът на животни през размножителния им период

През 60-те години на 13 век Монголската империя започва постепенно да се дезинтегрира в резултат на династични спорове между внуците на Чингис хан. Различни наследници контролират няколко обширни обособени области, а властта на великия хан над тях става символична. В края на века **от империята се отделят три независими държави: 1.Златната орда** - на северозапад; **2.Илханата** – в Близкия

Изтоки; **3. Чагатайското ханство** - в западната част на Централна Азия. Великите ханове продължават да контролират първоначалните монголски земи, както и Китай, където управляват като династията Юен. Краят на Монголската империя идва през 1368 година, когато китайците отстраняват династията Юен.

Типични цивилизационни характеристики:

1. Устройство и управление на империята

Империята се управлява от Централно събрание, от типа на парламент, наречено **Курултай**, в което се срещат монголските вождове с Великия хан за да обсъждат вътрешната и външната политика. Курулатай също се свиква за избирането на нов Велик хан.

Монголската империя представлявала феодална монархия, върховната власт на която била в ръцете на великия хан и неговото семейство. *Из средата номадската земевладелска феодална върхушка произлезли висшите сановници и наместници в държавата.* В предсмъртното си завещание Чингиз хан определя начина, по който трябва да се управлява империята. Финансовите, военните и гражданските дела трябвало да бъдат съсредоточени в ръцете на четири висши съновника, подчинени пряко на хана. С оглед на новата данъчна система приемникът на Чингиз хан – Угедей, за пръв път извършил **преброяване на населението**. Главна роля в икономическия живот на империята се падала на подчиненото население, сред което монголците си останали само едно привилегировано малцинство. Търговията се намирала в ръцете на мюсюлманските сдружения, които се ползвали от покровителството на монголските ханове. Съществувал специален *апарат от чиновници*, които редовно събирали данъци от покорените народи, митата и таксите от търговците и налагали допълнителни повинности. Положени били усилия и за **създаването на поща**, която осигурявала редовни връзки между обширните територии на Монголската империя.

Чингиз хан и неговите наследници са много **толерантни към другите религии** и никога не преследва хора на религиозна основа. Създава **национален печат**, насърчава използването на писмена азбука в Монголия и **освобождава от такси учителите, адвокатите и художниците**, въпреки че таксите са тежки за останалите поданици.

В същото време всяка съпротива срещу монголското управление се посреща с голямо колективно наказание. Градове са разрушавани техните обитатели изклани, ако дръзнат да се съпротивят на монголските заповеди.

2. Военнизирана империя и цивилизация

Властта на хана се крепяла преди всичко върху военните начала, на които била организирана империята. Чингиз хан и неговите последователи съзнателно възпитавали в своите воители жестокост в сраженията. Желязната военна дисциплина изисквала безпрекословно подчинение и изпълнение на заповедите. За най-малко провинение виновниците се наказвали сурово. Съществували и строго определени правила, по които се разделяла придобитата плячка. По традиция независимо от големината на плячката една значителна част от нея се поднасяла като дар на великия хан.

Военната организация на Монголската империя е проста, но ефективна. Тя се базира на *по-стара десетична система* - 10 по 10, по 10 и т.н. – т.е. десетници, стотници, хиладници и т.н. Синовите на хана и други доверени членове на семейството и клана заемат ръководни постове и налагат сурово обучение и дисциплина. **Всички мъже на възраст от 15 до 60 години** и обучение, могат да бъдат мобилизирани.

Дисциплината на монголските войници ги отличава силно на фона на тогавашната военна практика. Основните цели при обучението, организацията и екипировката на войските са мобилността и бързината. способността им да преодоляват големи разстояния, дори по време на много тежки зими. Военните походи на монголците са предшествани от внимателно планиране, разузнаване и събиране на чувствителна информация за противниковите територии и сили. Военните походи на монголците са предшествани от внимателно планиране, разузнаване и събиране на информация за противниковите сили. **Цялата монголска армия е конна** и се придружава от резервни коне, които носят достатъчно припаси и техника, необходима за продължителни кампании. Усвояват обсадното изкуство. Те внимателно подбират занаятчи и талантиливи офицери от завладените градове и с помощта на опитен **инженерен корпус**. Във военните си операции монголците използват също понтонни мостове и цели флотилии от речни лодки. В същото време, според правният код Яса, създаден от Чингис Хан, в армията и държавата хората с висок ранг споделят същите трудности като обикновените хора.

3. Религия

Монголците са **толерантни към повечето религии** и обикновено **подкрепят по няколко едновременно**. Монголските императори организират състезания по религиозен дебат между свещениците пред голяма публика. По-късно три от четирите основни ханства приемат исляма пред другите религии

Будизмът, преобладаващ в Монголия е разпространен чрез тибетските мисионери през втората половина на 13 в. при внука на Чингис Хан – Хубилай. В този период, будизмът е приет само в императорския двор и няколко аристократични фамилии. В края на 16 в. на конгрес на всички монголски князе, с участието и на най – значимата в този момент Тибетска будистка школа е взето решение за приемането на будизма като официална религия на страната. От тогава, до началото на 20 в. са построени около 750 будистки манастира. Будистките манастири били пример за уседнал начин на живот. Те владеели огромни стада, получавали не малко средства във вид на феодална рента и доброволни дарения от вярващите, занимавали се и с търговия.

В до будисткия период, за Монголия е характерен **шаманския тенгризъм** – от „тенгри” – „небе”, който се практикува и сега на някои места. Това е много близко да **прабългарския бог Тангра (също и Тенгри, Тенгер)**– Баща на небето. Някои изследователи на тенгризма допускат, че Тангра е триединство от понятията Тан - Вселена, Нак - човек и Ра - бог.

4. Имперска комуникационна /пошенска/ система

Монголската империя има гениална и **ефективна пощенска система** – **Ям**, която представлява система от добре обзаведени и охранявани пунктове из цялата ѝ територия. Пощальоните, които често пътуват по 40 км от една станция до друга, или получават отпочинал кон, или предават пощата на друг ездач, с цел да се гарантира възможно най-бързата доставка. Монголските ездачи редово преминават по 200 км на ден.

Кубилай хан, създателят на династията Юан, създава специални пунктове за висшите служители, както и обикновени такива, които имат общежития. По време на управлението му комуникационната система на Юан се състои от около 1 400

пощенски станции, които използват 50 000 коне. В Сибир монголците използват кучешки впрягове за пощенската си система.

5. Култура

Известни са няколко вида монголска писменост. *Най-древната от тях – старомонголско или класическо писмо, била създадена през 13 в. на основата на уйгурската азбука.* С няколко изменения, внесени през 17 в., тя просъществувала до средата на 20 в.

При династията Юан, 13-14 в. за официални преписки е използвана т.н. *квадратна писменост - основана на знаците и звуците от тибетската азбука.*

Едва след 1942 г. в Монголия е въведена *азбука на основата на Кирилицата*, към която са добавени още два звука – *фита и ижица*, за предаване специфичността на монголските звуци. Тази писменост те ползват и сега.

Традиционната народна монголска *музика* е повлияна от голямото разнообразие племена, като основно се свири на струнни и духови инструменти. Ударни инструменти преди всичко се използват въпреки във връзка с ритуали на шаманизма и будизма.

Живописта включва картини в маслено изпълнение, акварел и калиграфии, или работа с маслени бои върху кожа. Монголците не само украсяват своите жилища, но също така създават картини от *тъкан текстил*. Те бродирали малки предмети каето чанти, торбички за тютюн, шапки, дрехи и ботуши. Религиозните книги също украсявали с бродерии.

Традиционните им *занаяти* включват изработването на: лъкове и стрели, национални дървени играчки, дърворезби, работа с глина, мед и месинг, изработване на Ца Ца или Гау – преносими храмове, черги и килими със стенописна украса.

6. Типична медицина – специфични методи на монголската медицина са:

- *Пускане на кръв* - на определено място се отваря или продупчва вената за да излезе болната кръв от там и да се постигне лечебен ефект.
- *Вендузи и кръвопускане* - първо, на определено място се слагат вендузи и след като те се махнат, чрез специална игла тези места се пробождат на няколко места и пак се поставят вендузи за да съберат мръсната кръв и гнойта; Така се постига оправяне на циркулацията кръвта, както и се лекува дадената болест.
- *Мокса* – при него се въздейства с топлина от тлееща пура, съдържаща обикновено смес от билки, от които преобладава пелинът; пурата се запалва над определени точки, които се отпушват; в различните райони се използва мокса от различни треви.
- *Лечение с кумис* - кисело кобилско мляко -ечението с кумис е традиционно лечение за монголците на основата на храненето; то засилва и лекува множество болести, особено послетравматичен шок, тежест в гърдите, болки в предната част на сърдечната област.
- *Наместване на кости* – монголите са натрупали богат опит в лечението на различни навяхвания и счупвания, изкълчване на стави, нараняване на меките част и др.; при наместването на кости се служи с определени техники, масаж, лечебни бани, както и с пазене и рехабилитация, което помага за премахване на токсините и води до гъвкавост и кръвоснабдяването.

Тези техники се разпространяват сред населението на монголската империя, включително и сред прабългарите, откъдето са ни познати и до днес.

Арабска (ислямска) цивилизация

Арабската цивилизация се свързва с развитието на Арабския халифат (халифа - наследник, представител). Негов първоначален първообраз е създадената от Мохамед *умма* - нация, народ през 7 в. в Хиджаз, Западна Арабия. По-късно, в своето развитие чрез военна експанзия се създава обширна държава, включваща целия Арабски, полуостров, Задкавказието, Централна Азия, Северна Африка, по-голямата част от Пиренейския полуостров и др. По размерите си империята, създадена за по-малко от сто години превъзхождала Римската империя.

След Мохамед следва епохата на *първите 4 халифа*, „*вървящи в правия път*“ - *ар-р а шидин* — *Абу Бакр, Умар, Усман и Али* – всички живяли в 7 век и владичеството на *Омаядите* – 7 и 8 век.

Умирайки, Мохамед, не оставя наследник и след смъртта му (632 г.) по въпроса за неговия приемник избухват раздори между жителите на Мека и Медина, които можело да доведат до края на исляма, но все пак се налага избора на Абу Бакр. Междувременно, с известието за смъртта на Мохамед почти цяла Арабия, освен Мека, Медина и Таифа, веднага се отказва от исляма. Абу Бакр съумява да върне обширната, но разединена Арабия назад към исляма, в което най-голяма помощ му оказва така наречения „меч Божий“ — опитния пълководец *Халид*. Халид разбива 40-хилядната армия от последователи на лъжепророка Мосейлими в така наречената „ограда на смъртта“ при Акраба (633 г.). Веднага след потушаването на арабското въстание, Абу Бакр, продължавайки политиката на Мохамед, повежда война срещу Византия и Персия, която следващите халифи продължават: завладени са Сирия, Месопотамия, Вавилония, Египет, Варка, Триполи, остров Кипър, Картаген, Мала Азия и др. През 8 век арабите постигат почти невероятни успехи в Афганистан, северна Индия и Туркестан, Армения, Кавказ и Мала Азия, Испания и Южна. Само енергичните действия на *император Лев III Исавр* и *хан Тервел*, *храбро отбили нашествието на арабите към Константинопол и Мала Азия* (717-718 г.), и на Карл Мартел, сложил край на успехите на арабите във Франция (732 г.), спасяват Европа.

Положението, което заемат арабите в покорените от тях земи, много напомня на военен лагер; фанатично вярващия в исляма *Умар I* *съзнателно се стреми да укрепи в халифата ролята на войнстващата църква*. Имайки предвид религиозния индиферентизъм на общата маса араби-завоеватели, той им забранява да владеят в покорените страни земя; *Усман* *отменя тази забрана и много от арабите стават чифликчии в завоюваните страни*. Това естествено предполага те да станат по-склонни към мирен труд, отколкото към войни, но като цяло, дори при Умаядите арабските селища сред чужденците не изгубват характера си на военен гарнизон. Все пак религиозният характер на арабската държава бързо се изменя: едновременно с разширяването на границите на халифата и утвърждаването на Умаядите от църковно-религиозна община, ръководена от духовния глава на правоверните, поробителя на неверниците, заместника на апостола Божий, Халифатът се превръща в светско-политическа държава, управлявана от владетел над единоверците араби и покорените, стоящи по-ниско чуждоверци.

При Мохамед, Абу Бакр и при първия „повелител на правоверните“ Омар политическата власт била само допълнение към религиозното им върховенство.

Властта им над арабите и неверниците произтичала както теоретически, така и на практика само заради това, че водели правоверните на така наречената свещена война.

По времето на Усман обаче настъпват промени както заради разрешението арабите да имат недвижима собственост в завоюваните области, така и заради факта, че Усман раздава управнически длъжности на своите роднини — Омеядите, с техните чисто светски интереси. Когато Умаядите, настроени на практика реакционно към исляма се издигат на престола, то те се оказват точно светски владетели. За да запазят подкрепа, те все пак спазват религиозните си задължения на първосвещеници и наместници на пророка и Халифата продължава да се счита за религиозна и теократическа държава, но това е само на теория, а халифът се оказва политически владетел.

Покорените народи нямали особени причини да се жалват от арабското владичество, дори ако се отчетат унижителните постановления на Омар за друговерците и вродената гордост на арабите по отношение на хора от друга нация. *Принципно се признавало, че законът на Мохамед е насочен само срещу езичниците многобожници, а не срещу християни, юдеи и зороастрийци.* В областите, владени по-рано от Персия и Византия, халифатът налагал по-ниски данъци, давал по-голяма религиозна свобода и носел мир на угнетените. Тъй като завоевателите били съвсем неподготвени за сложните форми на държавна администрация, то даже суровият бил принуден да запази в новообразувания огромен халифат останки от стария византийски и персийски държавен механизъм. По тази причина на друговерците не бил отказван достъп до много управленски длъжности - най-известен пример в това отношение е отец Йоан Дамаскин. Сред покорените народи имало често случаи хора да се отречат от предишната си вяра (християнска и персийска) и доброволно да приемат исляма. Главна причина за това отстъпничество най-вероятно са били материалните изгоди.

Може да се предположи, че ислямът не е бил нито за християните, нито за персийците някакво необичайно нововъведение — в много отношения той е бил близък до техните религии. В Европа дълго време гледали на мюсюлманството като на една от християнските ереси.

През 8 в. настъпва политически и културен разцвет на ислямската при династията на Абасидите. Неин основател е Абу-л Абас ас-Сафак, „Кръвопроливащия“ и той както след това неговите наследници, развили литературата, философията и либералната политика. Но същевременно границите на халифата се свили и при Абдаррахман I се полага в Испания началото на независимия Кордовски емират, който от 10 в. официално се нарича Халифат – 10-11 в. По-късно Идрис, правнук на халифа Али и затова еднакво враждебен както към Абасидите, така и към Омеядите, основава в Мароко алидската династия на Идрисидите 8-10 в. столица на която е гр. Тудга. А на останалата част от северния бряг на Африка (Тунис и др.) назначеният от Харун ар-Рашид наместник Аглаб основава в Кайруван династията на Аглабидите 9 в. – 10 в. Абасидите не смятали за нужно да възобновяват външната завоевателна политика срещу християнските или други страни, и въпреки, че понякога възниквали военни стълкновения и на източните и на северните граници, (като двата неуспешни похода на Мамун срещу Константинопол), халифата като цяло живеел мирно.

По културен разцвет векът на първите Абасиди е най-блестящото време в историята на Халифата. Държавните финанси процъфтяват, поощрява се науката и т.н. Обикновено наричат тази култура арабска, защото за всички народи в халифата

държавният език бил арабски, затова се казва „*арабско* изкуство“, „*арабска* наука“ и т.н. В западно-азиатските и египетската части на халифата се срещат останки от византийската култура, докато в Северна Африка, Сицилия и Испания — от римската и римско-испанска култури. Не може да се каже, че наследената от халифата чужда култура се е издигнала качествено при арабите: архитектурно иранско-мюсюлманските постройки са на по-ниско ниво от староперсийските, същото се отнася и за мюсюлманските изделия от коприна и вълна. Домашните съдове и украшения, въпреки че са много красиви отстъпват пред старинните изделия. За сметка на това в мюсюлманския, абасидски период в обширната обединена и подредена държава се засилило търсенето на предмети иранско производство, увеличило се количеството потребители. Мирните отношения със съседите позволили да се развие забележителна търговия с Китай през Туркестан и моретата, през Индийския архипелаг, с волжките българи и Русия, през Хазарското царство, с испанския емират, с цяла Южна Европа (с изключение на Византия), с източните брегове на Африка (от където получавали слонова кост и негри) и т.н.

Главно пристанище на халифата бил град Басра. Търговец и производител — това са главните герои на арабските приказки. Различни високопоставени лица, военачалници, учени и други не се срамени да добавят към титлите си прозвища: *Аттар* – бояджия; *Хейят* - шивач, *Джавхарий* - бижутер и др. Но по принцип характерът на мюсюлманско-иранската промишленост се изразявал не толкова в удовлетворяването на практическите потребности, колкото на желанията за разкош. *Главните предмети на производство били копринени тъкани* - муселин, атлаз, моаре, брокат, *оръжие* - саби, кинжали, ризници, бродерии на ленено платно и кожа, сърмени ширити, килими, шалове, сечени, гравирани, рязани слонова кост и метали, мозаечни, *стъклени и фаянсови изделия*. Много по-малко били произвежданите за чисто практически цели неща — хартиени и сукнени произведения или такива от камилска вълна. Благосъстоянието на земеделската класа се подорило с възстановяването на напоителните канали, които след 10 в. били запуснати.

Най-голям подем културата на тази цивилизация достига при Харун ар-Рашид - петият и най-известен халиф от династията на Абасидите. Той управлява в периода от 786 до 809 г. Неговото управление се характеризира с икономически и културен разцвет. Самият халиф се прославя със справедливостта си, става един от героите на арабските приказки, събрани в сборника "Хиляда и една нощ". Основава в Багдад голям университет и библиотеката „Байт ал Хикма“ (Bayt al-Hikma) - „Дом на мъдростта“. Появява се арабската поезия, която вместо бедуински песни се радва на изтънчените произведения, възниква същинската историография, превеждат се на арабски език гръцки медицински, математически и философски произведения. Създава се специална преводаческа колегия в Багдад, която привлича множество философи. Под влиянието на гръцко-сирийско-персийската философия коментарната работа по *тълкуването на Корана се превръща в научна арабска филология*, на практика се създава арабската граматика, филологическото събиране на произведения от доислямското и омеядско народно творчество.

Векът на първите Абасиди е известен също така като период на висше напрежение на ислямската религиозна мисъл, като период на силно сектантско движение, покрай които се вдигали много опасни въстания – на лъжепророка на персите Мокан в Хорасан през 8 в. или въстанието на Бабек в Азербейджан през 9 в.

Но през 9—13 век започва упадък на Абасидите, който се характеризира с постоянното разложение на халифата на самостоятелни политически елементи, съпровождан е от клерикална реакция и завършва с разорителното господарство на тюрките и съкрушителния напор на монголите. Националното самосъзнание на персите се възражда. Харун ал-Рашид жестоко избива Бармекидите и това води до разкъсване на перси и араби. През 9 в. което започва постепенното отпадане на Иран от халифата. В самата държава, в столицата Багдад, халифи станали зависими от своеволната преторианска тюркиска гвардия. Усещайки, че властта им отслабва халифите решават, че трябва да търсят нова подкрепа — в правоверното духовенство. По този начин, *заедно с прогресивното отслабване на властта на халифите, се засилват позициите на правоверието, преследването на ересите, свободомислието и другите религии (християни, евреи и др.), религиозното гонение на философията, естествените и дори на точните науки.* Това се оказва лесно, защото халифът, като глава на църквата, може канонически да обяви каквото реши за ерес, а новата и силна *школа богослови, основана от Ашар през 9 в.* започва да води „научна полемика“ с философията и светската наука.

По това време халифът става от повелител на обширна империя просто княз на малка багдадска област, враждуваща и помиряваща се със своите понякога по-силни или по-слаби съседи, които би трябвало да са негови васали. На изток и на запад тоест в Персия, възникват самостоятелните династии на и Персия постепенно се изплъзва от ръцете на халифите.

През 10 в. **Ихшид основава своя династия** и от тогава нито една област западно от Ефрат не се подчинявала на светската власт на багдадските халифи, макар всички (освен в Испания и Мароко) да им признавали правото да са духовни владици — с техните имена се сечели монетите и се започвала *молитвата - хутба*.

През 10 в., в Испания Абдерахман III също се провъзгласява за халиф. По това време вече има **едновременно три халифата**: *Египетски (Каирски), Кордовски халифат и Багдадски.* Следват сложни и противоречиви борби между тях и техните привърженици, появата на завоевател - тюркския султан **Махмуд Газневи** 10-11 в., който се откроява като ревностен сунит и въвежда правата вяра. Постепенно халифатът замира, докато властта на в бившия единен халифат не попада в ръцете османския **завоевател Селим I** - 16 в. За да има всички официални права да е духовен глава на целия ислямски свят, Селим I кара последния от халифите и последен от рода на Абасидите, Мотавакил III, тържествено да се отрече от своите халифски права и титла в полза на османските султани.

Мезоамериканска цивилизация (Олмеки, Толтеки, Ацтеки, Май)

Мезоамерика (от гр. μέσος – *среден*) е регион на северноамериканския континент включващ южната половина на Мексико, териториите на Гватемала, Ел Салвадор и Белиз, Хондурас, Никарагуа и Коста Рика. Това е една област, определена от сходни култури, които са просъществували продължително през историята на местния регион.

Сходствата между културите се изразява в следното:

1. наличие на селскостопанска икономика;
2. основно отглеждане на царевица;
3. използване на два календара - ритуален 260-дневен и граждански 365-дневен;
4. правене на човешки жертвоприношения при религиозните ритуали;
5. работа с каменни сечива и материали.

Олмеки

Олмеките (каучукови хора) са индианска племенна общност, населявала територията на днешно Мексико. Те са най-древната цивилизация в Централна Америка, предшествали Маите, Толтеките и Ацтеките. Както и при Маите, за тях не се знае какво е причинило края им. Ацтеките ги наричат олмеки, по името на района, където се произвеждат изделия от каучук и където те са живели. Най-невероятното е, че няма следи за произхода на тази древна цивилизация. Поради високата влажност в Мексиканския залив не се е запазил дори един скелет на Олмек. Развитата цивилизация на олмеките в 6 в. пр.н.е. започва да запада, а около 2 в. пр.н.е. престава да съществува. Известно е, че културата на олмеките е наречена "царевичната цивилизация", тъй като отглеждането на целревица е било в основата на основните сектори на селското стопанство и риболова.

Типични цивилизационни характеристики

Олмеките са най-известни със статуите - **каменни глави**, които оставят след себе си. Теглото на една на главата достига 30 тона. Те представляват огромни каменни блокове доста над един човешки ръст, с форма на глава с негроидни черти. Затова има различни хипотези за представителите на тази цивилизация, като например че са чернокожи, или че са велики древни мореплаватели, добре запознати с обитателите на Африка. Статуите са по-малко от два метра, разпръснати из Мексико, на базата на което определят местоположението на Олмеките.

Освен това те са изградили високи пирамиди и великолепни гробници, издълбани от каменни масиви и на много места, показват бог с глава на ягуара издълбани върху стела от базалт или изящен нефрит. Ако всички произведения на древното изкуство на Олмеките се изложат в залите на голям музей, посетителите ще забележат един странен детайл: на всеки две или три скулптури непременно изобразяват или **ягуар** или **същество, което съчетава чертите на човек и ягуар**.

Има една древна легенда за произхода на Олмеките, според която загадъчното племе на хората, пристигнали по море и били запознати с всички видове магия. След това те се заселват в **село, наречено Тамоанчане** - *превежда се като "търсим къща" или "страната на дъжд и мъгла"*. Но в един момент мъдреците се качили на кораба и отплували, обещавайки да се върнат, преди края на света. Останалите хора се заселват в околните земи и започват да се наричат с името на техния водач и магьосник **Олмека Уимтони**. *Олмеките започват да се идентифицират с ягуарите и да смятат, че те са потомци на божествения съюз между ягуар и смъртна жена*. Така се появява племе, смятало, че са синове на небето и земята, едновременно.

Толтеки

Толтеките са индианска цивилизация в Централна Америка, принадлежаща към езиковата група Нахуатъл - език говорен в централните и южни части на Мексико. Той е бил административния език на империята на ацтеките и по тази причина е бил от голям интерес за испанските конквистадори, които впоследствие станали новите господари на Мексико. Езикът, който се използва в ранните колониални текстове, е наричан "*класически нахуатъл*" за да се различава от този нахуатъл който се говори в днешни дни. Поради важността на езика за ранните испански заселници, нахуатъл е бил обект на академичен интерес още от средата на 16в.

През 8 в. толтеките създават държава, която обхваща централно и северно Мексико, която просъществува до 12-ти век. Занимават се предимно със земеделие. Толтеките са племе, което около 5-ти в. вече владее Мексиканското плато. Те са изкусни строители. Тяхната **столица Теотиуакан** е разположена на 18 кв. км. площ и впечатлява със своите храмове и постройки, сред които се открояват Пирамидата на Слънцето и Пирамидата на Луната.

През 10 в. по време на управлението на владетеля Топилцин държавата им се разпада в резултат на избухнали епидемии и чужди нашествия. Толтеките се опитват да създадат нова държава с център град Тула, но и тя не просъществува дълго. Три века по-късно по тези места се заселват ацтеките, които идват от север.

Философията на толтеките гласи, че светът е съставен от енергия и при нужните знания и умения човек може да се превърне в каквото поиска и да отиде там, където желае. (!!!)

Към края на Класическия период - след упадък на великия град Теотиуакан около 7 в., започва серия от вълни на преселения на коренното население от север към Мезоамерика. От тези няколко племенни групи, една от най-значимите е на толтеките. Толтеките се смесили с хората, които вече населявали долините, където сега се намира щата Идалго. Около 1050 г. те превръщат своя град Толан в столица на новата империя, която се опитват да създадат. В опита си да утвърдят своята безспорна мощ в Централно Мексико и околните региони, те **поставят началото на милитаристичния период в Мексико, когато армиите им използват военна сила, за да подчинят другите общности в региона.** Град Толан-легендраната столица на толтеките, се споменава в много от историческите извори от времето на колонизацията на Америка. Ацтеките разказвали на испанските мисионери за град, наречен Толан, където някога живели толтеките. В местността му живеели чудни птици със ценни пера.

Ацтеки

Ацтеките са цивилизация населявала през 14-16 в. териториите на днешно Мексико, с население над 1,5 милиона души. Столица на Ацтекската империя е била Теночтитлан, разположена там, където сега се намира град Мексико. Името **ацтеки** произлиза от името **Ацтлан** – „страна на чаплиите” - митичната им прародина, разположена най-вероятно в западната част на днешно Мексико. Ацтеките често наричали себе си **мешика** или **мехика**, по името на най-голямото и най-силно племе в индианската общност в района и от което идва името на днешно Мексико. Прието е ацтеки да се наричат както основателите на империята на ацтеките, така и всички останали етнически групи, говорещи *Науатъл* (обяснен вече при Толтеките).

Столицата Теночтитлан, върху чиято територия се намира днешната столица на Мексико сити, е била един от най-големите градове в света по това време. Културата на ацтеките е сложна и техният език, легенди и традиции и до днес оказват голямо влияние върху бита и културата на днешно Мексико.

Много преди ацтеките да достигнат своята мощ, в Мексиканската долина е била център на високо развита цивилизации – олмеките и толтеките.

През 13 в. в Мексиканската долина нахлуват *групи от скитащи бойци, говорещи езика науатъл и често наричани чичимек*, които превземат градовете на толтеките, но впоследствие обаче чичимек смесват с тях своята култура като по този начин възниква ранната цивилизацията на ацтеките. Нейната икономическа, социална и културна

структура постепенно се оформя и започва бързо да се развива. За основатели на Ацтекската империя се смятат индианците от племето *мешика* (поначало занимаващи се с лов и събиращество), които се заселват в Мексиканската низина в средата на XIII век. Тъй като по това време долината е била вече населена, мешика били принудени да потърсят убежище на два острова близо до западния бряг на езерото Текскоко (едно от петте езера в района). Същият район скоро се оказва стратегически важен със своето плодородие и удобните водни пътища. Мешика постепенно усядат и започват да практикуват земеделието. През 1325 г. върху един от островите основават *град Теночтитлан* описан най-подробно от *испанските завоеватели - конкистадори*, които го наричат „Венеция на Новия свят”, заради множеството водни канали. Според най-новите изследвания в зенита на своето могъщество населението на града е наброявало около 200 000 жители, поради което той е смятан за един от най-големите градове за времето си. Каналите в Теночтитлан са служели като пътни артерии и често е имало задръствания с лодки (канута), направени от издълбани дървени трупи. С лодки ацтеките са пренасяли стоки към пазара на главния градски площад. В центъра на Теночтитлан е бил построен церемониален площад с каменна настилка. Там са се намирали дворецът на императора и няколко големи държавни учреждения. Дворецът на императора е бил на два етажа, като всеки от тях е имал над 100 стаи. Най-важната постройка на площада е била голямата стъпаловидна пирамида, на върха на която са били построени два каменни храма, посветени на най-почитаните богове на ацтеките

Въпреки своето величие ацтеките през следващия век плащали данъци на по-силните от тях съседни племена, по-специално на племето *тепанеки от града-държава Атскапотсалко*. При последните мешика са служили като наемници. Мешика увеличават своя брой и създават силна военна и държавна организация. По-късно Теночтитлан влиза в троен съюз с градовете-държави Текскоко и Тлакопан и през 1428 г. с общи усилия побеждават тепанеките. При управлението на мешикския владетел Итскоатъл, неговия наследник *Монтесума* (Моктесума) При владетеля на Текскоко Несуалкойотъл тройният съюз бележи серия от победи и завоевания. Така се създава Империята на ацтеките, простираща се от централната част на днешно Мексико до границата на днешна Гватемала. Империята включва редица отделни държави и етнически групи, задължени да плащат данък на тройния съюз. Като най-силен сред съюзниците се оказва град Теночтитлан.

През 1519 г. *испанският конкистадор Ернан Кортес*, пристига с над 500 души в Източно Мексико, за да търси нови земи и богатства. Ацтекският владетел Монтесума II се колебае как да отвърне на испанската сила и решава да приеме Кортес в града, за да научи повече за испанците и техните намерения. Страхувайки се от нападение от страна на многобройните ацтекски воители, той взима Монтесума II за заложник. Испанците претопяват златните украшения и ги изпращат в Испания, а Кортес принуждава Монтесума II да се закълне във вярност към испанския крал. По-късно *Куаутемок* – племенникът на Монтесума II, заел неговото място Кортес окончателно завладява всички ацтекски племена, като взетите в плен ацтеки са принудени да работят в златните мини или в новопостроените испански имения. С това настъпва краят на индианските цивилизации Централна Америка. Върху развалините на Теночтитлан испанците построяват град Мексико – днешната столица на Мексико. Градската катедрала е издигната върху руините на главния ацтекски храм, а днешната резиденция на мексиканския президент е построена на мястото на двореца на Монтесума.

Типични цивилизационни характеристики:

1. Основен поминък - земеделието. След усядането на ацтеките земеделието става техен основен поминък. Земите по крайбрежието на езерата са били плодородни, но недостатъчни за изхранването на постоянно нарастващото население. За усвояване на повече земя, ацтеките построяват напоителни системи, терасират склоновете на околните хълмове и започват да наторяват почвата. Най-голямото им постижение в земеделието обаче е рекултивирането на блатистите почви около езерата чрез строеж на изкуствени острови, наречени *чинампас* или „плаващи градини”. В резултат се получават острови с плодородна почва, където ацтеките са отглеждали царевица, тикви, зеленчуци и цветя. Ацтеките не са познавали ралото и не са използвали животни, за да орат земята си. За засаждане на земеделските култури са работели със заострени колове, които лесно се забиват в меката почва. Основен продукт е царевичната. Жените са я смилали на едро брашно с помощта на мелнични камъни, с които са разтривали зърното върху голям плосък камък, наречен *метате*. От царевичното брашно ацтеките правят плоски питки, подобни на палачинки, наречени *тортила*, които са основното меню. Сред останалите земеделски продукти са боб, тикви, малките лютивичушлета (чили), авокадо и домати. За богатите ацтеки се отглеждат също пуйки и кучета, патици, гъски и пьдпъдъци. Широко използвано растение при ацтеките е и столетникът, наречен още магуей или агаве, който в диворастящо състояние достига внушителни размери. От сока на растението ацтеките приготвят напитка, подобна на бира, наречена пулке, бодлите се използват като игли, листата – за строителни цели, а влакната – за изработка на въжета или тъкани.

2. Производство на стоки - грънци, инструменти, бижута, статуетки, кошници, шивашки изделия и др. Със скъпи продукти като сол, златни накити и облекла са се занимавали търговци, пътуващи до низините край Мексиканския залив или на юг до днешна Гватемала. Разменяли са ги за други скъпи продукти като пера от екзотични птици, ягуарови кожи, памук, каучук и какаови зърна, от които ацтеките правят *чоколатъл* – напитка от какао, смятана за „прототип” на шоколада. Ацтеките не са имали метални монети. За разменни средства са използвани зърна от какао, памучни платове и сол.

Ацтеките **не са познавали колелото и не са използвали товарни животни.** Търговските стоки се пренасят от дълги кервани от носачи, водени от търговците. За охрана при преминаване през опасни места такива кервани са се охранявали от воители. Често търговците са изпълнявали роля на шпиони, когато са отивали в градове извън пределите на империята.

3. Религия - почитат богове, представляващи природни сили с жизненоважно значение за развитието на земеделието. В градовете са строяли гигантски каменни пирамиди, на върха на които са били храмовете за жертвоприношения в чест на боговете. За жертвоприношенията ацтеките използват най-често военнопленници. Тъй като земеделието е основен поминък за ацтеките, те са били изцяло зависими от природните сили и затова са ги почитали като богове. Най-главен сред боговете е бил *Уицилопочтли* - *богът-слънце*, почитан още и като бог на войната. Други важни богове са *Тлалок* - *богът-дъжд*) и *Кецалкоатъл* - *Пернатата змия* – богът на вятъра и мъдростта, а също и свързан и с възкресението. В ацтекската религия има добри и зли богове. Ацтеките вярват, че добрите богове трябва винаги да се поддържат силни, за да не позволят на злите богове да завладеят света. За тази цел са изпълняване

човешки жертвоприношения. За жертви най-често са били използвани военнопленници, а за най-важните ритуали понякога са се избирали за доброволци ацтеки-воини. Ацтеките са вярвали, че бог Тлалок предпочита деца, принесени му в жертва. Жрецът изважда сърцето. След това го издига високо към почитания бог и го хвърля в свещения огън, докато то все още пулсира. Ацтеките често са провеждали масови жертвоприношения.

Ацтекските жреци се стремят да спечелят благоразположението на боговете с пости и доброволно кръвопускане. Някои жреци откриват училища, наречени *калмекас*, където децата изучават религиозните ритуали. Една от най-важните дейности на жреците е да предсказват кои дни са добри за започване на война или кръщаване. За тази цел е създаден календар от 260 дни, който предоставя необходима информация. Датите за церемониите се определят с помощта на слънчев календар от 365 дни. Подобни календари са били разработени от по-старите цивилизации в Мезоамерика, като олмеки, май и сапотеки. От комбинирането на двата календара ацтеките определят цикъл от 52 години, в края на който домашните огнища изгасват. Началото на следващия 52-годишен цикъл се отбелязва с важната „церемония на новия огън“. Тогава жреците запалват свещен огън в гръдния кош на жертвата и жителите отново запалват домашните си огнища и започват да празнуват.

4. Изкуството на ацтеките - израз най-вече на религията и военното дело. Много интересни са *цветните рисунки* върху стени или аматъл (хартия, направена от пресована дървена кора), изобразяващи религиозни церемонии и стилизирани фигури на богове. Освен религиозни стенописи, ацтеките са изработвали също малки *реалистични фигурки на хора и животни*, като за материал са използвали кварц, обсидиан (вулканично стъкло) и яспис. Ацтеките са били отлични *каменоделци*, което личи от детайлите, издълбани върху твърди скали и камъни *Пиктографските знаци* не могат да символизират абстрактни идеи, но ацтеките успешно ги използват, за да записват историческите събития, за управлението на търговията, както и за воденето на генеалогията и земевладелските регистри. През доколумбовия период ацтеките често използват *мозайка за украса*, например при правенето на маски от дърво, покрито с шлифовани парчета тюркоаз. Те се залепват за дървената основа със смола. Такива маски вероятно са се използвали по време на специални танцови ритуали. Въпреки че ацтеките не са работели със сложни ръчни инструменти, те са били *отлични занаятчии*. Жените са предали конци от памук и агаве (магуей), увивайки ги на вретено, направено от глина. След това те боядисвали конците в ярки цветове. Жените на ацтеките са *добри тъкачки*, което личи от сложните геометрични форми и шарки на облеклата. От ивици глина, наслагвани последователно, ацтеките правят гърнета, сита, чаши и други съдове за битова употреба. Всички гърнчарски изделия се изпичат в открити пещи, след което се боядисват в червено или бяло, като накрая се украсяват с чернобели геометрични шарки.

За разлика от ранните цивилизации в Средния Изток, ацтеките *не са познавали желязото и бронзолеемето*. Режещите инструменти са изработвали от вулканична скала (обсидиан) или кремък. Едва по-късно, малко преди испанското нашествие, ацтеките започват да използват медта за направата на инструменти. От друга страна, те са били много добри майстори на *различни накити* от злато, сребро, смарагд, тюркоаз и яспис, който са ценели повече от всички останали скъпоценни камъни. Отделните части на украшенията са съединявани с медни нишки.

Ацтеките са имали интересно *приспособление за шлифване на камъните*, използвани в строителството. То се състои от дебела връв от необработена кожа, а като абразивен материал е приготвяна смес от пясък и вода. Остриетата на брадвите са правени от мед или камък, а дръжките са дървени. Пробивните инструменти са били приготвяни от кости или тръстикови стъбла.

5. Основната структурна единица на ацтекското общество - кланът, наречен още *калпуи*. Той включва група семейства, които имат общ предшественик (или предшественици). Всеки клан има автономно управление и има право да избира свой собствен съвет, както и служители, които да пазят обществения ред, да водят война, да раздават правосъдие, да водят регистрите и т. н. Във всеки клан има свои собствени училища, където момчетата се обучават на гражданско поведение, военно дело, история, занаяти и религия. Отделните кланове имат свой отделен храм, оръжеен склад, хазна и склад за стоки, разпределяни сред членовете. Земята в рамките на клана се разпределя между главите на семействата според техните нужди. Всяко семейство има право да обработва земята, но е собственик само на реколтата или продуктите, които произвежда. При основаването на Теночтитлан през 1325 г. има 15 кланове, а до XVI век техният брой достига до 80.

6. Управителен орган - Племенен съвет, който избира 4 висши чиновници. Един от тях е избран за *тлатоани* - владетел. След като Теночтитлан става център на Ацтекската цивилизация, неговият владетел вече е император и всички останали вождове са задължени да му плащат данъци.

7. Императорът на ацтеките - смятан за полубог, потомък на ацтекските богове и е както върховен военачалник, така и върховен жрец. Към него подчинените се обръщат с титлата *уей-тлатоани* - *велик господар* или *велик оратор*.

8. Благородническата класа - жреци, воители и управници. Ацтекските благородници и управници имат право на частна собственост, в т. ч. и върху земята към нея.

9. Обикновените хора – търговци занаятчии, войници, фермери и т. н. най-ниско в йерархията са работниците. Земята на обикновените жители е собственост на водачите на кланове, които я разпределят между своите хора. Земевладелците плащат данък на империята във вид на селскостопански продукти, използвани за различни държавни цели. Гражданите също са били свиквани да работят на държавни земи, строежи на храмове, диги, водопроводи и пътища.

10. Ацтекските търговци образуват наследствена класа, наречена почтека. Те живеят в отделни квартали, основават гилдии и имат редица привилегии.

11. Социалният статус на всеки жител може да се променя според неговия принос към империята. Обикновените жители също могат да променят своя ранг, особено ако са добри бойци и да станат проспериращи земевладелци. За младите хора от някои класи има възможности да учат за жреци или воители. Бойците, успели да хванат голям брой пленници, печелят голям престиж и са допускани до елитните военни съсловия. Всеки извършител на престъпление, например укриване на данъци, е превръщан в роб. Въпреки това робите могат отново да спечелят свободата си, а децата им се раждат като свободни граждани.

12. Вярване в цикличното създаване и разрушаване на Вселената. Според ацтеките краят на Вселената не може да бъде спряна, а само да се забави. Затова те почитат бога-слънце като велик боец, който води вечна битка със силите на мрака. Докато той е силен, ще удържа надмощието си и Вселената ще бъде в безопасност.

Ацтеките вярват, че за да поддържат силата му, трябва да му принасят в жертва човешка кръв, най-вече от пленени воители. За тях войната и човешките жертвоприношения са свещени, тъй като от тях зависи опазването на Вселената. Ацтеките вярват, че животът на Вселената се крепи върху човешките жертвоприношения. Те обаче могат само да забавят неизбежния край на петата епоха, когато се очаква светът да бъде разрушен от земетресения. Като основни съюзници на Слънцето, ацтеките вярват, че живеят в центъра на Вселената.

13. Ацтекски календар. Той представлява сложна система, с която ацтеките измервали времето. Той включва комплекс от религиозни вярвания и церемонии, в т. ч. ритуални боеве и човешки жертвоприношения. Като земеделски народ, ацтеките вярвали, че такива събития определят последователността на природните цикли, от които пък зависи плодородието на земите. Най-важни са всекидневното изгряване на слънцето и летните дъждове. Ацтеките използват две отделни календарни системи. Първата е с цикъл от 260 дни и се нарича *тоналпоуали* (броене на дните 50X5+10 средна продължителност на живота(най-малко общо кратно 3)). Този календар е свещен и се използва главно от жреците за предсказване на бъдещето. Втората календарна система включва 365 дни, което отговаря на времето, за което Земята прави една пълна обиколка около Слънцето. Нарича се *хиупоуали* (броене на дни и месеци) или *хиуитъл* (летоброене). Този календар съдържа датите на религиозните празници и земеделските задачи, като засяване и прибиране на реколтата.

Май

В началото на нашата ера в северозападната част на Централна Америка, на полуостров Юкатан, възниква културата на **племената Майя** - *киче, мам, понтал, чол и хуастеки*. "Мая" произлиза от "Маяб", което означава "Място на Земята, наречено Юкатан". За индусите Мая означава илюзия. За тях всичко, което се променя, е илюзия, а това, което остава вечно, е духът. "Мая" също така означава Ум, Магия, Майка. "Мая" и "Мария" са една и съща дума. Интересно е, че майката на Буда се е казвала Мая, а на Исус Христос - Мария. Нашият месец Май носи името си в чест на римската богиня Мая - богиня на пролетта и на процъфтяването. В езотеричната философия Мая представлява ум, който се освобождава от тялото, за да се движи на големи разстояния в пълно съзнание. Това последно значение може би има някакво отношение към изчезването на почти цялото население на Маите в периода около 830 година след Христос.

Маите днес са индиански народ, живеещ в Южно Мексико, Гватемала, Белиз и части от Хондурас и Салвадор. Броят им към началото на XXI век е около 6 000 000 души.

В **периода 1-9 в. от н.е.** маите строят градове, каменни монументи, надгробни плочи с йероглифи и многоцветна керамика. Късният класически период (600-900 г. от н. ера) е свързан с разцвет на архитектурата, скулптурата и многоцветната керамика, като центърът се премества към 10 век на п-ов Юкатан, където са изградени **градовете-държава**, достигнали висока степен на цивилизация - *Бонампак, Чичен Ица, Тикал, Копан, Ушмал, Маяпан, Паленке*.

В средата на 9 в. маите напускат своите територии и изчезват буквално безследно. Къде и как тайнствено те изчезват е проблем на най-различни теории, някои от които допускат, че Маите са изчезнали по собствено желание, съзнателно, изоставяйки своите градове и къщи в момента на най-високо развитие на тяхната

цивилизация. Възможно е Маите да са овладели онези части от мозъка си, които ние все още не сме се научили да използваме. Възможно е те да са имали много високи нива на витална енергия след дълги процеси на пречистване.

Сред другите възможни причини различни учени сочат настъпила суша, гражданските конфликти, епидемиите и масовото изсичане на горите Когато през 15 в., пристигат испанските конкистадори, голяма част от градовете на маите са покрити от джунглата и до 17 в. малкото, което е останало от тях вече не съществува.

Типични цивилизационни характеристики:

1. Религия - Главно почитано божество е Кукулкан. Кукулкан е превод на Кетцалкоатл. На езика на маите "кукул" означава птицата кетцал, а "кан" - змия. Днес птицата кетцал е символ на Гватемала. Бог Кукулкан се изобразява като пернатата змия, която била основна емблема на династията Кан. **Династията Кан** е последният царуващ род от монарси в страната. Като **последната от династията е кралицата Моо.**

Маите **принасят в жертви пленници.** Хвърлят ги от върха на пирамидата, като понякога ги убиват предварително. Няма нещо в живота на маите, което да не е свързано с религията. Ритуалите с принасяне на жертва към боговете на земеделски продукти, животни или човешка кръв предшестват всяко обществено или семейно събитие.

2. Астрономия и наука - Маите са притежавали са много знания, което им е позволило да се наричат **Господари на Времето.** Те са знаели, че всички планети се движат без да променят орбитите си. Маите са били напреднали в начина, по които са култивирали земята и прибирали реколтата, за да прехранват своето население. Те са построили **петен - мрежа от канали,** с които да поливат земята, открита с инфрачервени лъчи от сателит на НАСА.

Маите са били много напреднали и в математиката. Те са **открили нулата 500 години преди арабите.** В тяхната система са брояли до двадесет – система, която е основана на числото две или бинарна прогресивна система. Това е **математическа система, която е в хармония с Вселената.** Същата система използва природата при деленето на клетките. Маите са използвали числата като символи. Те са имали най-точния календар от всички антични цивилизации. Хиляди години по-напреднали от своите съвременници, те са **създали календар, който е в състояние да синхронизира Земята, Лунните и Слънчевите цикли с Вселената.**

Маите са имали сложна система от календари, доста точна за времето си. Първоначално маите имат календар от 260 дни в годината. Броенето става с две въртящи се едно от друго зъбчати колела. С течение на времето добавят и трето зъбно колело, с което годината добива 365 дни. Разделението на тези дни е на 18 месеца със съответно 20 дни и един месец "Уайеб" с 5 дни. Всичко заедно дава една «приблизителна година» от $(18 \times 20) + (1 \times 5) = 365$ дни. Четвърт деня, който остава при високосни години се пренебрегва от маите.

Съвременните учени с помощта на най-модерна технология са потвърждават фактите, открити Маите преди 1200 години. В онази далечна епоха те са **успели да изчислят разстоянието, което изминава нашата планета около Слънцето.** Установеното от НАСА разстояние се различава от тяхното само с няколко сантиметра. Маите са изчислили, че Земята обикаля около Слънцето за 365.2420 дни. Според

съвременните данни годишният цикъл по Гринуич е 365.2422 дни – разликата е 17 секунди и 28 милисекунди на година.

Имали са огромни медицински познания. Намерени са 12 каменни плочи, на които подробно е описана операция по присаждане на сърце. Реално такава е извършена 12 века по-късно, едва през 20 век (3.12.1967 г.). От проф. Кристиан Барнард в Кейптаун - ЮАР, при наличието на модерна медицинска апаратура.

3. Архитектура и градоустройство - По архитектурата им можем да съдим за единството на тяхното общество. Минавали са векове докато те са строели сградите си, осъществявайки план, перфектно проектиран до последните детайли. Оказва се, че те са били достатъчно напреднали, за да организират серийно производство. Всички повтарящи се елементи в техните палати са били направени с помощта на шаблони и калъпи, които са използвани със забележителна прецизност. **Къщите** им са правоъгълни, стените — от слама или от преплетени палмови листа, подът — от твърда земя. Така изглеждат най-скромните къщи. Къщите на старейшините са издигани от дърво и камък и представляват две помещения. Едното е нещо като тераса, което служи и за приемна. В другата се помещава семейството. В нея има мебелировка и керамични изделия. Килимите и стените са декорирани с цветни мотиви. Покривите на своите сгради и площадите Маите са използвали, за да събират дъждовната вода, след което са я канализирали към *огромни колективни депозити* - **чултунес чак** ("есенция от дъжда"), около която са се обединявали всички. Запазени са огромни храмови комплекси във формата на стъпаловидни пирамиди (например основата на пирамидата в Чолула достига 440 м, най-голямата пирамида в света). За да свържат градовете-държави помежду си те строят пътища, които минават през джунглите и блатата. Всичко това маите правят без да използват метални сечива, каруци или товарни животни.

4. Седем предсказания за човечеството. Маите оставят едно послание записано върху камък, което съдържа седем предсказания, условно разделени на *две части*:

- *Първата част* е предупреждение какво би могло да се случи в бъдеще, т.е. сега - във времената, в които живеем.
- *Втората част* е напътствие за промените, които всеки член човечеството трябва да извърши в себе си, за да се подтикне човечеството като цяло към една Нова Ера.

Днес хората имат усещането, че живеят във времената на Апокалипсис, засегнати от войни, замърсяването на околната среда от хората и съвременните технологии, разрушаване на озоновия слой защитаващ от космическата радиация, грубо опустошаване на природните ресурси, водата и въздуха, бедност, генерирана от икономическия хаос и т.н. Много религии са създали предсказания за това, което се случва, например Библията казва, че когато всичко това стане в едно и също време, това означава, че приближава епохата на Апокалипсиса. Маите са знаели, че това ще се случи точно в нашето време - затова са оставили напътствия, с помощта на които всеки един от нас може индивидуално да спомогне за навлизането на човечеството в Галактическото Зазоряване, в една нова ера, в която няма да има хаос и разрушения. Те са завещали на бъдещите хора седем пророчества, в които разказват своите проникновения за бъдещето - нашето настояще. Пророчествата са базирани върху заключенията от техните научни и религиозни изследвания, свързани с функционирането на Вселената

Във връзка с придобилите обществен отзвук коментарии за края на света – 22.12.2012 г.

Първото предсказание на майте. В него се казва, че нашият свят, основан върху омраза и материализъм, ще свърши, ако човечеството не направи правилния избор: да изчезне като мислещ биологически вид, който заплашва да разруши своята планета или да еволюира към хармонично интегриране с цялата Вселена. Това интегриране ще стане възможно само ако разберем, че всичко е живо и съзнателно, че ние сме част от това Всичко, и че можем да съществуваме в една Нова Ера от Светлина. Актуалната цивилизация трябва да се трансформира в една много по-висока вибрация на Хармония. Промяната трябва да се случи, за да бъде дадено ново начало – началото на Новата Ера, на Шестия Слънчев Цикъл.

Първото Пророчество говори за **Времето на Безвремие** - *последните 20 години (последния Катун*, двадесетгодишен дял от време в календара на майте) на Големия Слънчев Цикъл от 5125 години. Обхваща периода от 1992 до 2012 година. По време на този период ще зачестят слънчевите изригвания и човечеството ще навлиза в епоха на големи промени. Те ще бъдат предизвикани от хищническото ни поведение, злоупотребата и разхищението на природните блага. Първото предсказание казва, че това ще се случи, за да ни помогне да разберем как функционира Вселената, да издигнем съзнанието си над материализма и да се освободим от страданието. *Свещената книга на майте Чилам Балам* казва, че в края на последния Катун, ще има разрушени градове, ще има време в което ще сме потопени в тъмнина и след това *Слънчевите хора ще ни донесат знак за бъдещето*. Ще се събуди Земята от Север и Запад и Светлината ще дойде.

Перуанска цивилизация (Инки, Наска)

Инки

Инките са индиански племена, населявали северозападните земи на Южна Америка. През 12-ти век Инките създали могъща империя, която след 1438 г. обхващала земите на днешните държави Еквадор, Перу, Боливия и северните части на Аржентина и Чили. През 1537 г. империята била завладяна от испанците. **Столицата Куско**, според легендите на Инките им била посочена от бога Инти.

Императорът на инките се наричал Инка / Сапа Инка - слънце и бил смятан за бог, потомък на Слънцето. Той имал огромна власт и притежавал цялата земя. Една трета от реколтата, получавана от селяните, се полагала на жреците и една трета на Инка. От дяла си той заплащал на своите чиновници, войници и занаятчии. **Първият велик император на Инките бил Пачакутека Юпанки** - войн, който дошъл на власт през 1438 г. Неговите наследници завзели земите на днешните държави посочени по-горе. **Уайна Капа**, който станал Сапа Инка през 1493 г. още повече разширил империята като построил **втора столица в Кито**. Когато умрял през 1525 г., империята била поделена между синовете му, което довело до гражданска война точно преди испанците да слязат на американския бряг през 1532 г. Тъй като завоевателите използвали превъзходната пътна система създадена от Инките, а самите Инки воювали по между си, испанците завзели земите им към 1535 г.

Типични цивилизационни характеристики

1. Население. Потомците на древните Инки се занимават предимно със земеделие и животновъдство. Живеят предимно в каменни постройки, в малки селища и пазят

традициите и религиозните вявания на древните Инки. Изработвали красиви предмети от злато, сребро, платина и скъпоценни камъни, които използвали за накити или при религиозни ритуали. Населението дължало **данък под формата на труд** – при строеж на пътища и храмове в земеделието или армията в занаятчийските работилници както и в сребърните мини. По-голямата част от 12-милионното население били селяни. Отглеждали ламы и алпаки за вълната и месото. Терасирали стръмните планински склонове и отглеждали царевица, картофи и други зеленчуци. Носели дрехи от вълнени и памучни тъкани, а домакинските съдове правели от глина. *Държавата управлявала изцяло бита на инките*. Било невъзможно някой да смени труда за който бил роден или да промени местоживеенето си. Държавата се грижела за старите и болни поданици. *Всички важни дела в империята били поверени на държавните чиновници*. Те следели за дейността на провинциите, на които била разделена държавата.

2. Строителство и пътища. В империята били построени 23 000 км пътища, виещи се от морския бряг до върховете на Андите, част от които се използват и днес. Над планинските пропасти висели мостове, чиито въжета от плътно усукани растителни влакна били дебели колкото човешко тяло. Големите реки били прекосявани с хитроумно конструирани плаващи мостове от басово дърво. По тях пътували *часкуи* - *вестоносците на императора*, и търговци, които превозвали стоката си с ламы - инките не познавали колелото. Всеки вестоносец пробягвал близо 1.5 км след което го замествал следващия, докато се предаде съобщението.

3. Писменост. *Инките нямали писменост използвали кипу* - *система от възелчета*, завързани за цветни връвчици. Всеки възел означавал определена информация обикновено цифрова относно данъците, броя на населението и друга важна информация. Инките опъвали дългото въже и „четели“ по висящите надолу връвчици.

4. Религия и вявания - Капак Раями - *Големият празник на Слънцето*, се провеждал в Куско по време на най-дългия и най-краткия ден в годината. Още в ранна утрин императорът предлагал златна чаша със свещено пиво на Инти - бога на слънцето и му принасял в жертва бяла лама, за да измоли неговата помощ и закрила. Други важни богове били *върховното божество Виракоча* и богините на земята и морето.

Наска

Наска – *пустинно плато на южното крайбрежие на Перу*, известно с прочутите си култови знаци. Цивилизацията Наска населявала платото Наска преди периода на инките - от 300 г.пр.н.е. до 800 г. Намерени са кладенци и акведукти от това време, някои от които се ползват и до днес. Керамиката им е полихромна, изработена предимно от 4 цвята - преобладават черния и оранжевия, като белия и червения се използват за фон. Формите на изображенията са ъгловати, издължени и стилизирани. Изображенията са предимно на животни, хора и растения. Същата цветова гама присъства и на тъканите, изработени от вълната на лама.

Наска са религиозно индианско племе и *техните богове и вявания са свързани преди всичко със земеделието и плодородието*. Намерени са няколко гробници, като в някои от тях главата на мумията липсва и на нейно място е поставен порцеланов съд с нарисувана глава. Някои от техните богове са митологическата косатка, петнистата котка, змията и други. Шаманите на племето по всяка вероятност да употребявали халюциногени, (извлечани от някои кактуси), за да предизвикват видения.

Цивилизацията Наска е известна е преди всичко със *загадъчните геоглифи* - *огромните линии в пустинята Наска* в близост до едноименния град. Загадъчните изображения от преплетени линии, трасирани върху земята с дължина от 500 m до 8 km, са включени в Списъка на световното наследство на ЮНЕСКО. Тези линии варират от обикновени линии, представляващи прави, триъгълници, спирали до много сложни и стилизирани рисунки на паяк, колибри, лама, маймуна, риба и др. Най-големите са с дължина 270 метра, а общата им площ е 500 квадратни километра. Направени са като са премахнати червеникавите камъни, което позволява да се покаже белезникавата, почти бяла почва отдолу. Поради изключително сухия климат и липсата на ветрове, тези рисунки са се запазили през вековете.

Изследователите на загадъчните знаци не са на единно мнение за тяхното предназначение:

- при самото им откриване в началото на 20 в., когато са наблюдавани само от земята, се предполага, че са някаква *древна система за напояване*.
- по-късно, видяни от въздуха, се предполага, че създаването им е дело на *жаден за власт жрец*, който използва познанията си по астрономия да манипулира и контролира тогавашното общество.
- теория, че *линиите са дело на извънземни*, които са ги ползвали като писти за космическите си кораби, но тя не може да обясни много фактори като например предназначението на фигурите, които представляват животни и растения.
- линиите в Наска са използвани като *пътеки, по които да минават ритуални процесии* - всяка класа в обществото на наските притежава своя пътека като някои пътеки са свързани с астрономията.

Съществува мнение, че цивилизацията Наска е предизвикала неволно своето самоубийство чрез *дефорестация*. Народът, оставил мистериозните линии на платото Наска в Перу, сам е причинил изчезването си, чрез изсичането на горите. До това заключение стигат учените от Кеймбриджския университет. Преди 1,5 хил. години древната южноамериканска цивилизация е изсякла горите си, което е нарушило екосистемата. Липсата на дървета е направила климата прекалено сух, което е довело до загиване на селското стопанство, а оттам и на наските.

Африканска цивилизация (Етиопия, Ифе, Бенин, Зулу и др.)

За наличието на африканска цивилизация пледират най-вече Фернан Бродел и Самюел Хънтингтън. Повечето известни специалисти по цивилизацията отричат съществуването на отделна африканска цивилизация.

Според С. Хънтингтън, Северната част на африканския континент и източното му крайбрежие принадлежат към ислямската цивилизация. Исторически погледнато, Етиопия има своя собствена цивилизация. Навсякъде другаде европейският империализъм и европейските заселници привнасят елементи на западната цивилизация. В Южна Африка отначало холандски, френски, а после и английски заселници формират една многофрагментна европейска култура. И което е още по-важно, европейският империализъм налага християнството в по-голямата част от континента на юг от Сахара. Доминиращи в пределите на Африка са различни племенни идентичности, но у африканците все повече се развива усещане за принадлежност към Африка и може да се очаква частта от Африка, която се намира на юг от Сахара, да се изгради като автономна цивилизация с централно ядро Южна Африка.

Редовете по-надолу са конгломерат от различни разбирания за африканската цивилизация, като сбор от различни местни цивилизации:

Етиопска цивилизация

На територията на **Етиопия** – „Страна на обгорели от слънцето хора”. На нейна територия са открити и едни от най-ранните следи на човешко присъствие и най-вероятно отгук е започнало разпространението на **Хомо сапиенс - Разумния човек**. Фосилизирани останки на *Homo sapiens idaltu* са открити в Етиопия през 1997 г. Според най-новите теории, базирани на последните открития се приема, че тной се е появил там преди около 200 000 - 150 000 години.

Най-старото име на **Етиопия - Абисиния** е използвано до средата на 20 век - 1945 г. Наричана е също **Страната на агази** - на народа геез, в Древен Египет.

Етиопия води началото си от царство Аксум, което се създава под влиянието на Египет и царство Шеба в днешен Йемен. Семитски племена се преселват от южната част на Арабския полуостров през 6-5 век пр.н.е. в северната част на Етиопия, като носят със себе си и своята цивилизация. Там те се смесват с кушитските племена, намиращи се под влиянието на Египет.

Оттам натък, по-важни събития, свързани с Етиопия и нейната цивилизация са:

- Приемане на християнството – 4 в.
- Изоставяне на Аксум под натиска на мюсюлманите. Преместване на етиопската държава на юг 8-9 в.
- Културен и икономически разцвет, голямо разширение на територията. Християнизацията на много езически племена -15 в.
- Премества столицата от Анкобер в Гондер. Строеж на дворци, църкви и манастири. Културен, политически и икономически подем -16-17 в.
- Отслабва централната власт. На трона са поставяни марионетни царе от местните велможи 17 - 18 в.
- Феодална разпокъсаност на Етиопия, създаване на по-централизирана държава, разширяване на държавата и война с Италия – 19 в.
- Но най-важен за развитието на човешката цивилизация е най-ранния период от развитието на етиопската цивилизация.

Типични цивилизационни характеристики:

- Опитомяване на диви животни и превръщането им в домашни.
- Култивиране на диви растения и превръщането им в облагородени плодни насаждения и зърнени храни
- Обособяване на трудова сфера с целенасоцен труд – селско стопанство.
- Обработка и топене на желязо, като доказателства за това се намират до гробниците.
- Развитие на занаята щампован памук.
- Езикът, на който са говорили древните етиопци се е наричал **Геез** - семитски език, известен от 2 в. и разпространен в Етиопия и Еритрея. Днес той също като латинския е смятан за мъртъв език, независимо, че в някои севарно-африкански църкви все още някъде се използва в богослужението.

В религиозен аспект те са се *кланяли на едно върховно същество*. Техните владетели са били същевременно жреци и обожествявани след смъртта им.

Обожестваването на предците, което впоследствие се развива у всички раси идва от етиопската цивилизация.

В надписите на Етиопия *владетелят е наречен Крал на двете земи* - символ на властта над Египет и Етиопия. Именно поради тази причина египетските монарси често се омъжват принцесите на Етиопия. Изглежда това се е правило, за да се засили тяхната претенция за трона.

Цивилизацията Ифе

Това е едно от най-важните огнища на древната цивилизация в Западна Африка. През 12—19 век Ифе е град-държава на народа Йоруба. До ден днешен йоруба почитат Ифе като своя прародина - днес град в югозападна Нигерия.

Според местната митология, *Олодумаре - Върховният Бог*, заповядал на *Обатала* да създаде земята, но по пътя си той се напил с палмово вино. Поради по-малкият брат на последния - *Ододуа* хвърлил шепа пръст върху първичния океан, после петел върху него като по този начин създал земята, върху която Ифе да бъде построен. В новосформираната земя възниква голямо дърво с шестнадесет клона, символично представящо клановете от началото на Ифе град-държава. В митологията създаването на света се приписва на Ододуа - станал родоначалник и първи цар на Йоруба, а за Обатала се смята, че е създали първите хора от глина.

Смисълът на думата Ифе в Йоруба е "разиширяване". " Поради този факт, градът често се разглежда като люлка не само на културата Йоруба, но цялото човечество. *Наследниците на Ододуа поставят началото на династията Едо*, която създава това, което е Бенин от този ден до днес. Оганмиуан-късно отиде да намери империя Оуо, която се простираше в разгара си от западните брегове на река Нигер в Източните брега на река Волта.

Типични цивилизационни характеристики:

1. **Религия.** Ифе е известен като града на 401 или 201 божества. Всеки ден от годината традиционните поклонници празнуват празник на едно от тези божества. Често фестивалите разпростират над повече от един ден включват както свещенически дейности в двореца, така и театрални драматизации в останалата част на царството. Най-зрелищните фестивали изискват участието на краля.
2. **Изкуство и култура.** Важните личности на Ифе често са изобразяват с големи глави, защото художниците вярвали, че главата отразяват вътрешната сила и енергията на човек. Владетелите често са изобразявани с голяма устата, за да тане ясно, че силата на речта им е твърде голяма. Градът- Ифе става значителен по размер между 9-ти и 12-ти век, с къщи с каменни настилки. Той става известен в цял свят със своя натуралистичен бронз, камък и теракотени скулптури, които достигат своя пик на артистично изразяване между 12 и 14 в.. След този период, производството им намалява, тъй като като политическата и икономическа власт се измества до близкото царството Бенин, което прераства в империя. Но бронзовото и теракотно изкуство, създадени от тази цивилизация са важни примери на реализма в предколониалното африканското изкуство.

Цивилизация на Бенин

Империята Бенин (1440-1897) е предколониална африканска държава намирала се на територията на днешна Нигерия. До 1975 година държавата се нарича **Дахомей**.

Империята Бенин е основана от народа Едо – от Ифе. Според легендите първоначално Едо са били управлявани от **Огисо** - Крал на небето. Огисо наричали *тяхната земя Игодомигодо* - небе, рай, богатство или наследство. Според легендите е имало тридесет и един Огисос,но само тези имена са известни днес. Историците имат съмнения дали тези личности,наистина са съществували. Имената им са свързани с митични и страшни приказки. Ако всички легендарни "Огисо" са исторически, то историята на Бенин може да се проследи назад до 8 век.

Типични цивилизационни характеристики

1.Имперско устройство и население.

Около градът Бенин (наричан Едо) имало изградени значителни стени и ровове,в самия град голями булеварди и ясно разделени зони за различните занаяти. Археолозите откриха,че е имало стени строени около двореца и градът и дори в други части на империята е имало значителни конструкции, отнемащи години за построяване. В Бенин била въведена и **скарификация** - извършване на повърхностни разрези на кожата, напр. при ваксиниране, при кожно-алергични тестове за свободнородените поданици,като ги разграничавал още повече от робите. Когато през 15 век двама от синовете на император Евуаре станали врагове,като накрая се отровили взаимно, императорът бил толкова разстроен от това,че забранил сексът в Бенин за три години, което причинило масова имиграция. Скоро след това,законът бил отменен, но малко от имигриралите се завърнали. При управлението на Евуаре се осъществил и първия контакт с европейците.

Първоначално между португалците и Бенин вървеля ограничена търговия,но тя била значително засилена след 80те години на 15 век. Момчета били често слуги на по-стари войници, и разбирали за обичаите в армията още преди да станат достатъчно големи за присъединяване към нея. Дахомей бил известен също с елитните женски военни отряди - Ахоси или Нашите майки (на езика Фонгбе). Това наблягане на военната подготовка и постижения прави Дахомей известен като „малка черна Спарта“ сред европейските наблюдатели и коментатори. Човешките жертвоприношения били обичайна практика според съвременни източници; на празници и специални случаи хиляди роби и военнопленници били обезглавявани публично. Доста дахомейски религиозни учения поддържали тезата, че обезглавяването повишава престижа на дахомейския трон и армия.

Въпреки че основателите на държавата да са били първоначално срещу робството, търговията с роби била активна в района на Дахомей в продължение на почти триста години, което и носи името „Робския бряг“. Според съдебните процедури, военнопленниците от многото войни са обезглавявани, което води до намаляване на робите които са изнесени от областта. Броят им пада от 20 000 в край на седемнадесети век до 12 000 в начало на 1800 година. Западането е очаквано защото много колониални страни обявяват търговията с роби за нелегална. През 1885 последният португалски търговски съд с роби заминава от района на Дахомей. Заедно със силното Дахомейско кралство, редица други народи населяват областта на днешен Бенин. В средата на 19 век Дахомей започва да губи статуса на регионална сила и дава възможност на французите да го завладеят през 1892 година.

2. Култура. Все още няма много сведения за този народ, предполага се че тяхната култура води началото още преди началото на съществуването им като нация.Засега е открита само столицата им и то съвсем случайно.През 1944 при проучването на един

калаен рудник в днешна Нигерия са открити останки от предмети на бита и скулптори изработени изключително прецизно и поставящи началото на нови течения в изкуството през този период. Това течение се пренася при възникналата 1000-2000 години по късно културна цивилизация Сао, която пък става известна под названието "глинената култура". Характерно за скулпторите Нок е изобразяването на лицето, често с формата на главата е конус или цилиндър, лицето е с изсечени черти наподобяващи геометрични фигури. Голямо чело, по-малки очи, още по малък нос и съвсем малка уста и оши. Открити са и глави с позаоблени и меки черти с по малки размери, което навежда археолозите че е имало 2 направления (два различни стила по това време) в изработването на скулптори.

Зулу

Това е най-голямата етническа група в Южна Африка, живееща главно в провинция Натал, Зимбабве, Замбия и Мозамбик, с основен език **банту** говори се от над 400 етнически групи и се разбира като език на черните южноафриканци наричани „банту“ по времето на апартейда.

Зулу означава небе,небето. Под лидерството на Шака Зулу се формира една силна държава през 19 в. и налага зулу –хегемотия в южна Африка. На върха на своя възход империята на Шака е наброявала над 250 000 души, от брега до масива на Дракенсберг, като повечето хора са били концентрирани от реката Понгола до Централен Натал.

Типични цивилизационни характеристики:

1. Зулу признават **няколко елемента, които присъстват в едно човешко същество**: физическото тяло, дишането или жизнена сила (*umoyalumphfumulo* и "сянка" -престиж, или личност. Човек може да живее като предците си – като дух само ако е изпълнил определени условия в живота.

2. **Чародеите и билкарите играят важна роля** в ежедневието на хората от племето зулу. Те подготвят два вида целебно-магически напитки - **умути**:

- **бяла напитка – умути омхлоне** - тя има положителни ефекти върху хората, като например изцеление или на нещастие;
- **черна напитка – умути омнийама** - може да доведе до заболяване или смърт на другите, или да отнеме придобитото богатство на потребителя. Обикновено тези, които правят черното умути са вещици, отхвърлени от обществото.

Винаги, когато се говори за зулуската цивилизация, трябва да се подчертае значението на Шака Зулу за нейното утвърждаване и развитие, който от един малък клан поставя началото на нация, господстваща в Южна Африка. Той бил с внушително телосложение, използвал зрелищност и церемонии както за всяване на страх, така и манипулация на племенната култура за постигане на неговите собствени цели. Когато се съпоставят с местни източници, те оставят впечатлението за хитър, макар и жесток владетел. Имал голям женски харем, но е убивал всичките си забременели жени от страх да не си създаде заплахата под формата на наследник. Ежедневните екзекуции били нещо обикновено, дори за малки простъпки, като например кихане в негово присъствие

Част от поведението на Шака определено не изглежда да има някаква рационална цел. Може би роля в това има неговото трудно и травмирано детство, въпреки че някои действия са смятани за неимоверно безотговорни дори и от самите зулуски източници.

Може да се твърди, че езекуциите са сплашвали или ликвидирали противниците и че постоянните военни операции са държали потенциалните размирници във войската заети, но други действия не са толкова ясни. След смъртта на майка си Нанди, той постановява период на траур и заповядва да не се засяват посеви, да не се използва мляко (основна храна за зулу) и всички бременни жени, заедно с мъжете им да бъдат убити. Последвал период на кланета, по време на който владетелят утежнявал общото страдание, като заповядал да се избият кравите, за да разбере и добитъкът какво е да загубиш майка си. Тази заповед е била равностепенна на измиране на народа от глад.

Силата на Шака Зулу е била във военизирания начин на живот, по който урежда империята си. Не е имало нужда да се записват съобщенията му, тъй като вестносите му били заплашени от смъртно наказание, ако ги предавали неточно.

Армията била разпределена на три нива: полкове, корпуси, армии. Всяко от това ниво било във военна акция се наричало **импи**. Координацията в армията се осъществявала **индуни** – *вождове*.

В армията се приемали момчета от 6 годишна възраст нагоре като **чиракуващи войни** - *удиб*, които първоначално се занимавали с битовото устройване на войската. Най-вече те били ангажирани в т.нар. *леки войски*, използвани за събиране на данъци от добитък, жени или млади мъже от съседни племена. Удибите са подпомагали такива дейности.

Възрастовите степени в армията са били отговорни за различни дейности от пазене на лагера до пастирство на добитък и определени ритуали и церемонии. Шака организирал различните степени в подразделения и ги разквартирувал в специални военни краалове - са Африканския селища, с кръгова форма, заобиколен от защитна стена, направена от вертикално забити дървени колове, замазани с кал. Всеки краал имал собствено отличително име и знак. Тази разделителната система определено пасвала на експанзионистките планове на Шака.

*Шака Зулу създава знаменитата военна формация **Биволски рога**, състояща се от три елемента:*

1. „рога“ или *флангови леви и десни крила* – те се състоят от по-млади и неопитни войни, които имат задачата да обграждат и притискат врага;
2. „гърди“ или *централен главен отряд* - тук са разположени най-добрите бойци, които реализират решаващия удар при военната операция;
3. „слабини“ или *резерви* – тук са разположени по-старите бойци, обикновено ветерани от войните, които довършват довършване удара и плякосват разбитите войски на противника. В случай на необходимост са използвани като подкрепления.

Срещу белиге завоеватели Шака, а после и неговите наследници воювали на принципа на **човешката вълна** – срещу добре организирани си, но статично подредени противници стремглаво атакувала бързо-подвижната и леко пвбъръжена зулуска армия. Той променил естеството на военното дело в Африка от „ритуализирана размяна на подигравки с незначителни загуби“ на живот в истински **метод за покоряване чрез масово клане**.

Непрестанните нападателни операции на Шака Зулу зморявали и изтощавали полковете. Отказът му да даде на хиляди млади мъже разрешение да се оженят на практика държали младежта на целия зулу народ в принудително безбрачие, защото много жени били също групирани в съответни кръгове. Недоволството срещу него растяло и той бил убит.

REFERENCES:

1. **Bonevits, R., 2009:** Nasledstvoto na maite. Klyuch kum sudbata na chovechestvoto, Sofia
2. Velikite drevni tsivilizatsii, Entsiklopediya, izd. Fyut, Sofia, 2010
3. **Green, D, 2008:** Drevnite kelti, National Geographic, Sofia, 2008
4. **Grimal, P., 1998:** Rimskata tsivilizatsiya, Sofia
5. **Gutberlet, B., 2010:** Kalendarut na maite, Sofia
6. **Gulyaev, V., 1972:** Drevneyshie tsivilizatsii Mezoameriki, Moskva
7. **Gulyaev, V., 2004:** Maite. Taynite na izcheznalata tsivilizatsiya, Sofia (Antsiklopediya universalis)
8. Drevnite tsivilizatsii, Entsiklopediya, Sofia, 2012
9. **Dru, D., 2010:** Ranni tsivilizatsii: Inkite, Sofia
10. Izcheznalite tsivilizatsii, Entsiklopediya, Sofia, 2009
11. **Klemunts, D., 2002:** Ranni tsivilizatsii: Drevnite egiptyani, Sofia
12. **Makgiy, Marni, 2009:** Drevna Gurtsiya, Sofia
13. **Sims, L., 2012:** Putevoditel v Drevniya svyat, Sofia
14. **Stam, A., 2003:** Afrikanskite tsivilizatsii, Sofia
15. **Toynbi, A., 2001:** Izsledvane na istoriyata, t. 1 i 2, Sofia, 2001, //sukraten variant na originalniya trud/
16. **Haris, N., 2009:** Drevnite mai, Sofia
17. **Huntongtun, S., 2006 :** The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, Sofia
18. **Shpengler, O., 1994:** Zalezat na Zapada, t. 1 i t. 2, 1994
19. **Filips, S., 2009:** Izgubenata tsivilizatsiya na maite i atstekite, Sofia
20. **The Times:** Drevnite tsivilizatssii, Sofia, 2004
21. **Adkins, L., Roy Adkins, R., 1998:** Handbook to Life in Ancient Rome, Oxford: Oxford University Press, 1998
22. **Halloran, John A., 1985:** Sumerian Lexicon: A Dictionary Guide to the Ancient Sumerian Language. The David Brown Book Company, 2006Jaime Litvak King, Mesoamerica: events and processes, the last fifty years, en American Antiquity, 50(2): 374-382, Society for American Archaeology, 1985
23. **Harpur, T., 2004:** The Pagan Christ; Recovering the Lost Light, Thomas Allen, 2004
24. **Werner, P., 1978:** Life in Rome in Ancient Times, 1978

За по-любопитните, които искат да надхвърлят традиционното знание за цивилизацията - книги на Зекария Сичин:

1. *12-та планета* - Първа книга от "Хрониките на Земята", София, 2002
2. *Стълба към небето* - Втора книга от "Хрониките на Земята", София, 2003
3. *Войните на боговете и хората* - Трета книга от "Хрониките на Земята", 2003
4. *Изгубените царства* - Четвърта книга от "Хрониките на Земята", София, 2004
5. *Когато времето започна* - Пета книга от "Хрониките на Земята", София, 2004
6. *Космическият код* - Шеста книга от "Хрониките на Земята", София, 2005